

KONDA

İktidara Taraf Olmak: Mitler, Komplolar ve Spekülasyonlar Gölgesinde Çizilen Sınırlar

Sevinç Doğan

Mayıs 2017

Sunuş

KONDA olarak en çok Türkiye toplumunu anlamayı ya da anlamaya yardımcı olacak araştırmaları gerçekleştirmeyi önemsiyor ve bu yönde çaba gösteriyoruz.

Son üç yılda bir Yerel Seçim, iki Genel Seçim, bir Cumhurbaşkanlığı seçimi ve bir Anayasa referandumu için sandığa gitmiş Türkiye seçmeni, tercihleriyle kritik karar kavşağında olan ülkenin karar verici kadrolarını seçti ve karar süreçlerinin temelden değiştirecek bir tercihte bulundu.

Şimdi siyasi aktörlerin bu tercihlerin ardındaki dürtüleri, umutları, beklentileri, kaygıları anlamaya çalışacaklarını ve kendilerini bunlara göre yeniden tanımlayacaklarını beklediğimiz bir süreçteyiz.

Bu noktadan hareketle toplumun farklı siyasi seçmen kümelerinin Türkiye tahayyüllerini, temel zihinsel kavram haritalarını öğrenmenin hem kamuoyu için hem de siyasi aktörler ve karar vericileri için önemli olacağını düşündük.

Bu amaçla gerek Demokrasi Nöbeti araştırmasında gerekse Ağustos'17 Barometresi'nde anketimize katılanlara gerekse de "Darbe'ye Hayır Halk Forumu" katılımcılarına, anketin dışında ve kayda alınarak daha uzun görüşmelere rızalarını olup, olmadığını sorduk. Ses kaydı alınacak görüşmeleri kabul edenler arasından İstanbul adresli olanları ile tekrar iletişim kurduk. Görüşmeye gönüllü olanlar arasından 71 kişi ile Ekim-Aralık 2016 tarihleri arasında derin görüşmeler yaptık.

Araştırmanın çerçevesini ve yarı yapılandırılmış soru formunu Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nden Prof. Dr. Ayşe Betül Çelik, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doç. Dr. Evren Balta, İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Murat Paker hazırladı. Görüşmeler KONDA ekibi ve Yusuf Kutlu denetiminde gerçekleştirildi.

Bu amaçla hazırlanan seri raporların ikincisini sizlerle paylaşıyoruz. Bu kapsamda bir rapor daha yayımlayacağız.

**İKTİDARA TARAF OLMAK:
MITLER, KOMPLOLAR VE SPEKÜLASYONLAR
GÖLGESİNDE ÇİZİLEN SINIRLAR**

Sevinç Doğan¹

¹ Mimar Sinan Güzel Üniversitesi Sosyoloji bölümü doktora öğrencisi. Mahalledeki AKP (İletişim, 2016) kitabının yazarı. E-posta: sevincdoan@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	2
Giriş.....	6
İktidara Taraf ve Muhalif Olan Kesimler Üzerinden Kısa Bir Karşılaştırma	6
Araştırma Yöntemine Dair Kısa Bir Not.....	9
I. Sorunlar Karşısında -Mış Gibi Yapmak.....	11
II. Mezhepsel-Etnik Eşitsizlikleri Görmezden Gelme ve Sorumluluğu "Dışarıya" Atma	14
III. Kürt Sorununa Çelişkili Bakış	17
Topancı-indirgemeci Bakışın Bir Örneği: Kobanê Meselesi	22
IV. Hayattan Hoşnutsuzluğun İfade Biçimi: "Suriyeli"leri Damgalamak	23
V. Hukuk ve Adalet Tahrip Edilirken "Güç İlişkileri"nin Öne Çıkması.....	24
FETÖ/Cemaat Soruşturmalarına Dair Çekince ve Huzursuzluklar	26
VI. Yönetim Krizi Karşısında "Pratiklik" ve "Teklik'e İşaret Etmek.....	27
Büyük Resim ve Faydacı/Rasyonel Bakış	29
Eski-Yeni Arasında Pratikliği ve Tekliği Savunmak	33
Değişim Vurgusu ve Başkanlık Sistemi	34
"Kurunun Yanında Yaş da Yanarken" Meşrulaştırma Çabaları	35
Lider Fetişizmi: Aşkın Bir Temsil ve Özdeşlik Kurulan Bir Güç İmgesi.....	36
VII. Batı Karşısı Söylem ve Yerinden Edilen Kavramlar.....	38
VIII. Herkesi Kesen Ortak Kanaat: Sınıfsal Eşitsizlik ve Adaletsizlik	42
IX. Adam Kayırmacılık ve Liyakat Sorunu	44
X. "Laiklik" ve "Yaşam Tarzı" Meselesini Birbirinden Ayırmak	46
XI. Demokrasinin Batı'ya ve Ortadoğu'ya Referansla Önemsizleştirilmesi.....	49
XII. Devletin İki Yüzü: Kutsal-Ulaşılabilir İmkânlar Alanı ve Şiddet-Güç Aygıtı	51
XIII. 15 Temmuz: Toplumsal-Politik Yarılmayı Gösteren Turnusol Kağıdı.....	54
Darbe Girişimine Dair Yeni Bir Paradigma Oluşumu	57
15 Temmuz ve Demokrasi Nöbetleri'ndeki Katılımcılara Dair Spekülasyonlar	59
Tabanın Cemaatle Araya Mesafe Koymasında Bir Gerekçe Olarak 15 Temmuz	60
Mobilizasyon ve Sınıfsal Konumlara Dair Notlar.....	62
Son Not.....	64

XIV. EK-1: Soru Formu	66
XV. EK-2: Katılımcı Listesi	68

Giriş

İktidara Taraf ve Muhalif Olan Kesimler Üzerinden Kısa Bir Karşılaştırma

Türkiye'nin mevcut siyasal sorunlarına, toplumsal gündemlerine ve ilgili kavramlarına dair görüşler, ayrı ve uzlaşmaz eğilimler barındırıyor. Varolan statükoyla ciddi sorunu olmayan ve iktidara yakın olan kesimler ile egemen-baskın kılınmaya çalışılan değerlere eleştirel bakan ve iktidara muhalif olan kesimler arasında belirgin farklılaşmalar var. Bu kesimler arasında siyasal süreçleri, siyasal tarihi ve toplumsal yapıyı yorumlamada ortak paydalar bulunmuyor.

- Muhalif tabanda var olan koşullar içinde ciddi bir güvensizlik hissi duyuluyor. Bombalama olayları, dini söylemlerin ve IŞİD gibi köktenci hareketlerin güçlenmesi, muhaliflere yönelik baskılar, gazetecilerin tutuklanması, medya üzerindeki sansür, kamusal alandaki tasfiye süreçleri ve memurların işten atılması öncelikli gündem edilen konular arasında yer alıyor. Devlete, kurumlara ve işleyişe dair belirgin bir güvensizlik ve mesafe hissediliyor. En başta hukuk olmak üzere adaletli bir yönetim olmadığına ve anayasal hakların güvencede olmadığına dair eleştiriler getiriliyor. Farklı etnik-mezhep grupları (özellikle Kürtler ve Aleviler) ve yaşam tarzı açısından baskı altında olduğunu hisseden kesimler hem devlet nezdinde hem de gündelik hayatta ayrımcılık ve dışlamayla karşılaştığını ifade ediyor. Siyasal alanda temsiliyetlerinin bastırılmaya çalışıldığı, taleplerinin yok sayıldığı ve demokratik katılım yollarının tıkandığı yönünde eleştirilerde bulunuyorlar.
- İktidara taraf olan kesimler içinse merkezde söylemler devletin bekası etrafında kuruluyor. Bu söylemin etrafında Türkiye'nin bölünmezliği, dış güçler ve düşmanlar karşısında güçlü durduğu vurgulanırken diğer gündemler ve sorunlar ikincil kılınıp önemsizleştiriliyor. "Terör" ve ekonomi üzerinden yaşanan sorunların çözümü noktasında otoriter, tek sesli bir yönetim biçimine göz kırılıyor. Bunların yanında, toplumun farklı kesimlerinin susturulmasının ya da bastırılmasının uzun vadede daha kötü sonuçlara yol açabileceği kaygıları da dillendirilebiliyor. Kişilere ve taraftarlığa bağlı bir sistemin işleyemeyeceği gibi kimi eleştirilere de rastlanabiliyor.

- Yoksullaşmanın, geçim sıkıntısının ve borçlanmanın arttığı buna karşı aşırı zenginleşmenin, kadrolaşmanın, adam kayırmacılığın ve liyakatsizliğin, usulsüz ihalelerle belli sermaye çevrelerinin güçlendiği söylemleri ortak bir kanıyı oluşturuyor. Fakat bu eşitsizliklere yol açan faillerin kimler olduğu ve sorumlulukları noktasında farklı yaklaşımlar gösteriliyor. İktidara taraf olan kesimler için sorunlar; süregelen düzene, fitrata ya da eğitim sistemi gibi bireylerin yetiştirilmesine ya da ahlakına bağlı nedenlerle ilgili görülüyor. Muhalifler kanadında ise sorunlar en başta ülkeyi yönetenlerle, iktidar partisi ve süregelen politikalarıyla ilgili görülüyor.
- Toplumsal alandaki kutuplaşma, dolaylı ya da doğrudan ifade edilsin bam tellerinden birini oluşturuyor. Görüşmelerde, siyasi görüş farklılıklarının taraftarlığa dönüştüğüne, tahammülsüzlüğün arttığına, iletişimin azaldığı ve mesafelerin açıldığına dair kanılar öne çıkıyor.
- Toplumu birarada tutan değerler konusunda temennilerle soyut tanımlamalar birbirine karışırken aslında ortak bir şey görülmediği fark ediliyor.
- Muhalif taban için toplumsal belleklerde yer eden önemli siyasal süreçler arasında öncelikli olarak 12 Eylül, Gezi Olayları, 10 Ekim Ankara Katliamı sayılıyor. Suruç Katliamı ve Kobanê Olayları da son yıllardaki önemli olaylar arasında anılabiliyor. Mevcut durumda, Türkiye'deki siyasal ivmenin otoriterleşmeye ve diktatörlüğe kayması yönünde endişeler belirtiliyor. İktidara taraf olan kesimler içinse, özellikle 1960 Darbesi ve Menderes'in asılması, Özal'ın zehirlendiği inancı, kısmen 28 Şubat ve özellikle 15 Temmuz süreci önemli bulunuyor. Türkiye'nin eskisine göre daha iyi durumda olduğu belirtilirken, hizmet ve sosyal politikalar alanında yapılanlar gündem ediliyor.
- 15 Temmuz ve sonrasında yaşananların toplumsal ve siyasal alana etkisi, birbiriyle uzlaşması zor iki farklı yaklaşımla değerlendiriliyor. Muhalif kesimler 15 Temmuz'a dair korku ve endişe içeren belirlemelerde bulunuyor; sokağa çıkanların radikal İslami sembolleri taşımalarından duydukları hoşnutsuzluğu öne çıkarıyorlar. Uzun bir dönem

ittifak halinde olmuş AKP ve Gülen Cemaati arasında vuku bulan böylesi bir çatışmayı, gerçek bir darbe olarak nitelendirmekte tereddüt ettiklerini ifade ediyorlar. Sokağa çıkanların R.T. Erdoğan taraftarları olduğunu, demokrasi gibi kaygılar taşımadıklarını, aynı zamanda işlerini ve kazanımlarını kaybetmeme korkusuyla hareket ettiklerini belirtiyorlar. Topyekûn seferberlik çağrılarına ve büyük propagandalara rağmen toplumun tüm kesimleri açısından 15 Temmuz'a aynı derecede manevi ve kutsal özel bir anlam atfedilmediği anlaşıyor. Darbe girişimi sonrasında ilan edilen OHAL'in muhalifler açısından çok daha belirleyici sonuçları olduğu ve algılar yarattığı anlaşıyor.

- İktidar partisini desteklesin desteklemesin dini-milli hassasiyetleri olan kesimler arasında 15 Temmuz'a dair başka anlamlandırmalar yapılıyor. İktidara eleştirel yaklaşanlar nezdinde, özellikle darbe karşıtlığı öne çıkarılarak geçmiş dönemdeki mağduriyetlere vurgu yapılıyor. Destekleyenler ise, büyük oranda iktidarın çizdiği paradigma içinden bir anlamlandırma yapıyor. Buna göre 15 Temmuz; siyasi iradenin gösterildiği ve vicdani görevlerin yerine getirildiği önemli bir kırılma olarak görülüyor. Daha baskın biçimde büyük bir ihanet, vatana ihanet olarak tanımlanıyor. Burada PKK ve FETÖ ortaklığı ve ülkenin bölüneceği kanıları dile getiriliyor. 15 Temmuz'un bir milat olduğu, ülkenin parçalanmanın eşiğinden döndüğü anlatılıyor. Erlerin linç edilmesi karşısında ise genel ve ortak bir rahatsızlık olduğu söylenebilir. Soruşturmalar ve büyük tasfiye operasyonları da aynı habituslara sahip AKP-Cemaat tabanında huzursuzluk yaratmış görünüyor.
- İktidarı destekleyenlerin belirgin temaları arasında; bayrak ve devlet vurgusu, dünyevi yaşamı çıkar, adaletsizlik ve güç eksenleri üzerinde tanımlayıp demokratik değişim taleplerini değersizleştirme yer alıyor. "Terör" sorunu olarak gündem edilen Kürt sorunu, militarist bir şiddet dili etrafında ele alınıyor. Buna karşın iktidara muhalif olanlar, baskı ve şiddet araçlarının sorunları derinleştireceğini ve uzun vadede daha büyük krizlere yol açacağı düşüncesine sahipler. Bu açıdan geleceğe dair kaygılarını vurguluyorlar.

- Siyasi algıya dair farklılıkları gösteren en çarpıcı örneklerinden biri de "Gezi Olayları". İktidarı destekleyenlerce Gezi'nin direk olarak FETÖ ile ilişkili, boyunu aşan, dış destekli bir olay olarak görülmesi ve iç karışıklık yaratmak için gençlerin kandırıldığı söylemleri öne çıkıyor. Oysa muhalif kesimler için Gezi iktidarın haksızlıklarına karşı büyük bir halk tepkisi, olumlu bir direniş örneği, gençlerin kendilerini gösterdiği bir kalkışma ve ülkenin kötü gidişatına "dur" demek için gösterilen ancak sonu getirilemeyen bir irade beyanı olarak görülüyor. Muhalifler nezdinde oldukça olumlu anlamlar atfedilirken, siyasi anlamda kırılma yarattığı vurgulanıyor.
- Muhalifler; Türkiye'nin şiddetle iç içe geçmiş bir Ortadoğu ülkesi gibi algılandığını, bombalamalar, İslami vurgular ve otoriterleşme eğilimi nedeniyle Türkiye'nin güvensiz-kriz içinde bir yer imajı verdiğini dile getiriyor. Diğer kesim ise Türkiye'nin Avrupa ve Amerika karşısında bağımlı olmayan bir imaj verdiğini düşünüyor; "one minute" gibi çıkışlarla Türkiye'nin kolay bir piyon olmadığının gösterildiğini, Erdoğan'ın Türkiye'nin tanınırlığını arttırdığını ifade ediyorlar. Önemli olanın parti değil Türkiye'nin imajı ve faydası olduğunu vurguluyorlar.

Araştırma Yöntemine Dair Kısa Bir Not

Bu değerlendirme metninin asıl odağında, iktidara yakın olan ve varolan statükoyla ciddi sorunu olmayan kesimlerin söylemleri üzerine yapılan değerlendirme ve yorumlar yer alıyor. Farklı siyasal eğilimlere sahip toplumsal faillerle yapılmış mülakatları temel alan bu metin, aynı zamanda referandum sürecinde sahada edindiğim kimi gözlemleri ve daha önce parti tabanı üzerine (AKP) yaptığım çalışmalardan edindiklerimi de içeriyor.

Uzunluğu 15-30 sayfa arasında değişen mülakatların büyük çoğunluğu, 30 tanesi; AKP'ye o(na)y veren, kısmen de MHP ve AKP arasında gidip gelen görüşmecilerin kanaatlerini içeriyor. Aynı zamanda iktidara eleştirel yaklaşan, HDP ya da CHP'ye yüzünü dönen görüşmecilerin (rastgele seçilen 10 mülakat) kanaatlerine de yer veriliyor; zaman zaman karşılaştırmalar yapılıyor.

Görüşlerine yer verilen kişiler; sadece birer birey olarak değil temsiliyet taşıyan toplumsal failer olarak görülüyor. Toplumsal failer; kendi sosyal, sınıfsal, kültürel, mekansal, cemaatsel dinamiklerini ve izlerini taşıyor. Çalışmanın nitel araştırma yöntemine dayanması bu bağlamda, motivasyonlara, eğilimlere ve çelişiklere dair kimi hatları yüzeye çıkarıyor.

Yaşları 27'den 54'e kadar değişen görüşmeciler içinde; fason iş yapan küçük girişimci, inşaat mühendisi, inşaat işçisi, taşeron memur, taksi şoförü, temizlik işçisi, belediye çalışanı, ev hanımı, medya sektörü çalışanı, turizm acentası sahibi, öğretmen, esnaf gibi farklı meslek gruplarından kimseler yer alıyor. Görüşmecilerin yarısına yakını ilkokul mezunu diğer yarısı ise büyük oranda lisans mezunu. Görüşmeciler arasında kadın oranı az olmakla birlikte, meslek ve uğraşları açısından farklı sosyallikler içinde bulunmaları, geçmiş siyasal angajmanları açısından farklı eğilimlere sahip olmaları anlamlı hatlar sunuyor. Mekansal olarak da Çengelköy, Fatih, Üsküdar, Cihangir, Kağıthane, Okmeydanı, Feriköy, Alibeyköy, Küçükçekmece gibi İstanbul'un farklı sosyo-mekânsal dinamiklere sahip semtlerinde dağılım gösteriliyor.

Baş döndürücü ve yıpratıcı biçimde akıp giden siyasal yaşam içinde, belli bir zaman aralığında yapılan bu görüşmelerin ve onlar üzerine yapılan değerlendirmelerin değişken-tarihsel bağlamlarla ilişkilendirilmesi yararlı olacaktır. Söylemlerin kendi başlarına sembolik değerleri olmakla birlikte arkalarındaki dinamiklerin kendisi, yani üretilme koşulları da belirleyici birer etken. Değişim halinde olan toplumsal yaşamda, bu dinamikler ve koşullar da değişken haldeler. Dolayısıyla bu metinde yer alan değerlendirmeler mutlak, kesin, doğru bilgiler olduğu iddiası taşımıyor.

Diğer bir işaret noktası, net homojen-bütünlüklü taraflardan bahsedilmediğidir. Türkiye'nin siyasal-ekonomik-toplumsal gündemlerini ve ilişkili kavramlarını konu olan sorulara verilen cevaplar çok çeşitli ve farklı görüşleri içeriyor. Anlamlandırmalar da çoğu kez çelişkili bakışları birarada içeriyor. Bununla birlikte iktidara muhalif olup olmama, var olan statükoyla ve resmi-egemen normlarla çatışık olup olmama belli bir eğilime işaret ediyor. Çalışmanın hareket noktası da bu eğilimler üzerinden çiziliyor.

I. Sorunlar Karşısında -Mış Gibi Yapmak

"Ülkenin en büyük sorunu terör, şu andaki en büyük sorunu o. Ülkenin gidişatı şu anda tutuklamalar falan var ama bunlar geç kalınmış ama inşallah daha düzgün olacak. Başka sorun derken ekonomik, ufak tefek şeyler var ama yine de bu kadar badireden sonra iyi gidiyor yani fena da değil. Bir Suriye gibi karışmadı, bir Irak gibi şu gibi bu gibi değil, çünkü Türkiye'nin sahibi var. Türk insanlarının milliyeti biraz vatanseverdir, her türlü vatanına sahip çıkar yani. O yüzden ben şu anda iyi görüyorum, bilmiyorum ilerisi daha iyi olacak inşallah, görüşümüz böyle."²

"Türkiye'de sorundan çok bir şey yok. Kürt sorunu var, din sorunu var, ayrıca ekonomik sorun var, siyasi sorun var, yani en çok da bir cumhurbaşkanı sorunu var."³

"Esasen en temelde bence bir devlet yapısı, yani ülkedeki toplumsal algı olarak bir yekpare olma algısı var her manada; işte sosyokültürel, ekonomik, odur budur. Böyle bir krizi var bence bu ülkenin toplumsal olarak, her şeyiyle..Bir Kürt meselesi, bir farklı kimlikler meselesi. Bu işte gayri Müslimlere, Alevilere kadar giden, son dönemde işte malum iktidarın söylemleriyle birlikte Irak'ta ve Suriye'de yaşayan Ezidilere, Zerdüşlere kadar uzanan bir kendinden öteye, kendinden hariç kimseyi tanımama hali var... [A]ile hayatımda ve bireysel hayatımda her zaman tabii ki klasik olarak bir ekonomik çıkmaz, kendini güvende hissetmeme, hiçbir zaman hiçbir şeyin garanti olmadığı hali ki son dönemde bence insanların hayatta en çok hissettiği şey bu; hem ekonomik olarak hem de yaşamda kendini garantide hissetmiyor insanlar. "⁴

Bu karşılaştırmalar Türkiye'deki sorunların nasıl algılandığını gösteren örnekler. İktidarı destekleyenler arasında -mış gibi yapma halinden bahsetmek mümkün. Ne olursa olsun Türkiye'deki durumu iyi gören, daha doğrusu öyleymiş gösteren bir tutum sergileniyor. Türkiye'nin en önemli gündemleri "terör" ve "ekonomik sorunlar" olarak görülmekle birlikte, ülkenin o kadar da kötü durumda olmadığına belirtilmesi ilginç duruyor.

Varolan sorunların başka ülkelerde de yaşandığı Türkiye'ye özgü durumlar olmadığı söyleniyor. Türkiye'de derinlemesine bakıldığında sorun olmadığı, gizli bir elin/ellerin her şeyi karıştırdığı yoksa her şeyin yolunda olduğu dillendiriliyor.

²CS16

³MS1

⁴CS1, 12 yıldır lisans öğrencisi, kafelerde çalışıyor.

"Türkiye'nin en önemli sorunları? Aslında bakarsan sorunları yok, böyle derinlemesine baktığın zaman hiçbir sorun yok Türkiye'de ama bir el var Türkiye'de. Bir el var, karıştırıyor ama kimse göremiyor nedense, nasıl? Hani diyelim biz Anadolu tabiriyle "ev hırsızı"dır, yani sizi gördüğü zaman evdendir, görmediği zaman evin ekonomisi mi diyelim, her türlü şeyi karıştırıyor."⁵

İktidarın eksiklikleri kabul edildiğinde bile bu; muhalefetin "destek değil köstek olması"na, dış güçlerin kötü emellerine, devlet içindeki vesayet kavgalarına, yani fırsat ve imkan bulamamaya bağlanıyor. Ayrıca iktidarı desteklediğini söyleyenlerde daha "taftarca", mutlak ve keskin bir sahiplenme tutumu varken, muhalif kesimler arasında destekledikleri partilere karşı daha eleştirel bir tutum da göze çarpıyor.

14 yıldır iktidar olan oy verdikleri partinin ve liderlerinin, yaptıkları hatalar ve yanlışlar tolere edilir bulunuyor ve normalleştiriliyor. İnsanın kendisinde de eksiklik olduğu, insanın olacağı her yerde hata yapılabileceği, AKP'de de olabileceği söyleniyor. Buradaki meşrulaştırıcı dil Türkiye'nin normal olmayan koşullar içinde bulunduğu dikkat çekilerek yapılıyor. Türkiye'nin çok karışık ve zor bir süreçten geçtiği, büyük bir baskı altında olduğu, bu anlamda eksikliklerinin olabileceği söyleniyor. Ülkenin gerçekten tehlikeli durumda olduğu, yanlış ve eksiklikleri olsa da iktidara verilmesi gerektiği Bahçeli'nin tutumu örnek gösterilerek vurgulanıyor.

"Şimdi kardeşim Devlet Bahçeli ne diyor? Tamam kardeşim adam; bir haksız durum olsa Devlet Bahçeli çıkar söyler, şu anda hükümetin yanında, gerçekten çok tehlikeli durumdayız yani. Hükümet de hata yapmış olabilir, o da yapmış olabilir ama şu anda biz çok tehlikeli bir durumdayız yani."⁶

Türkiye'deki sorunların diğer ülkelerle kıyaslandığında abartılmaması gerektiği de sıkça ifade ediliyor. Dış mihrakların karışıklık çıkarmaya çalıştığı, devletin tüm toplumsal kesimlere aynı ve eşit yaklaştığı, halkın bütünlük oluşturduğu, kutuplaşma ve ayrımların yoktan var edildiği, yolsuzluk meselelerinin ve saray gibi büyük bütçeli harcamaların büyük sorun teşkil etmediği gibi argümanlar dile getiriliyor. Artan işsizlik oranlarıyla ilgili olarak da işsizliğin aslında abartıldığı, gençlerin ellerine geçen fırsatları değerlendiremedikleri ve yetinmeyi bilmedikleri ifade ediliyor.

⁵A20

⁶CS9

Burada sorunların kendilerini konuşmaktan uzak, bunlara yol açan faille ya da bunları çözmekle sorumlu olan siyasal özneler hiçbir biçimde atıf yapılmıyor. Sorunlar ve sorumlular "dışarı"ya da mağduriyet yaşayanların kendilerine havale ediliyor. Ülkenin kötü yönetilmesinin sebebi olarak on yıllardır pek çok yetkiye sahip ve sonuçları itibariyle pek çok uygulamayı yerine getirmiş hükümeti görmemek bunun yerine bireylerin yetiştirilmesini, eğitim sisteminin çarpıklığını göstermek -mış gibi yapmanın başka örnekleri arasında yer alıyor. Örneğin rüşvet almamak ve adam kayırmadan çalışmak kişilik nitelikleri ya da problemleri olarak görülürken; genel bir sistem işleyişi olarak, düzeltilebilir olarak görülmüyor.

İlginç biçimde hükümeti eleştirmekten kaçınmanın bir başka yolunun her şeyin sorumlusu bir özne olarak "FETÖ"yü işaret etmek olduğu anlaşıyor. Buna göre Türkiye'de yaşanan her türlü olumsuzluk Cemaat'e bağlanıyor. 12 Eylül'ün arkasında da, Gezi Olayları'nın arkasında da, yolsuzluk meselesinin arkasında da FETÖ olduğu söyleniyor. Burada aşkın tehlikeli bir düşman imgesi olarak FETÖ'nün aşırı biçimde vurgulanması sorunlardan kaçışı, yüzleşmeme tutumunu ve taraftarlığı gösteren bir işaret oluyor.

-Mış gibi yapma halinin, nasıl bir Türkiye'de yaşamak isterseniz sorusuna verilen cevaplarda da açığa çıktığı söylenebilir. İlginç biçimde iktidara taraf olan kesimler, AKP ve/veya MHP oy verdiğini belirten kesimler, muhaliflere benzer temmenilerde bulunuyor. Fakat burada arzulara ve var olmayanlara dair temmenilerde bulunulurken aslında neyin eksik olduğunun da gizli bir ifşası yapılmış oluyor.

"Kavgasız, gürültüsüz, savaşı, herkes birbirini sevecek, kardeş gibi. Yani ayırım yapmaksızın."⁷

"Nasıl bir Türkiye, Yani geleceğimi görebildiğim bir Türkiye isterim. Barışın olduğu bir Türkiye isterim yani."⁸

⁷D2

⁸MS12

"Hayalimdeki ülke böyle miydi? Tabii biraz daha iyi olabilir ama dediğim gibi bu terör olayları olmasa, işte biraz daha insanların yaşam, daha doğrusu yaşam şekli biraz daha kolaylaştırılmış olsa, bazı gelirleri, hakları biraz daha iyi olmuş olsa daha iyi olur tabii."⁹

"Vallahi benim Türkiye hayalim insanların özgürce yaşaması... Bir de Türkiye'nin karşıt görüş de olsa fikirlerine saygı gösterip Türkiye olgusunu kaybetmeden hep beraber yaşamak isterim, benim hayalim bu."¹⁰

Genel olarak iktidarı kendi yönetim dönemi içinde değerlendirmeme, sürekli geçmişteki siyasi-ekonomik kriz dönemlerine atıfta bulunma, toptancı bir siyasi tarih okuması ile AKP dönemini benzersiz bir yere koyma anlayışından bahsetmek mümkün. Aynı zamanda sürekli büyük resime bakmak gerektiğini söyleyen "faydacı/rasyonel" bir bakışın da öne çıktığı anlaşıyor.

II. Mezhepsel-Etnik Eşitsizlikleri Görmezden Gelme ve Sorumluluğu "Dışarıya" Atma

"...(Y)ani bu ülkede Alevi sorunu yok, Kürt sorunu yokken birileri tarafından bu, hani arı kovanına bir çomak sokarsınız ya tabiri caizse, aynı bunun gibi bir şey; ne olur? O kovan dağılır. Her sokakta insanlar işte mahalle sakinleri, eski bundan 20-30 sene önceki ya da 40 sene önceki ortamlarda böyle bir şey yoktu. Bir sağ-sol çatışması vardı, o da insanların düşünceleriyle alakalı [*idi*], bundan bir netice elde edemedikleri için ben diyorum ki bunu tamamen bilinçli bir şekilde, yine birileri tarafından ortaya çıkarılmış bir şey bu. Kutuplaşma var mı? Var. Var ettiler daha doğrusu yoktan var ettiler. Ortada bir şey yoktu ama bu kutuplaşmayı sağ olsunlar iyi becerdiler."¹¹

"Toplumu ayırmak isteyenler var; ayıran bir şey yok da, ayırmak istiyorlar, yani bizden, bence bu şeye benziyor; daldaki elmayı koparttığın zaman ne oldu? Ayrılmış oldu. İki tane, üç tane derken hep böyle koparıp almak istiyorlar... Alevi-Sünni ayrımı olsa; Amerika'ya bakıyorsun, bugün sadece mezhep söylemiyor, diyor ki senin teninin rengin[*e bakarak*] "Sen Zencisin, benim polisim seni vurabilir." O hakkı var. Türkiye'ye bakıyorsunuz, üç tane mezhep yoktur Türkiye'de yetmiş iki buçuk mezhep, onlar da bizim insanımız."¹²

⁹E15

¹⁰CS19

¹¹CS3

¹²A32

Bu alıntıların tersine farklı etnik, mezhepsel gruplar ve yaşam tarzı açısından kendisini iktidarın çizdiği paradigma içinde görmeyen toplumsal kesimler arasında; hem toplumsal yaşamda hem de devlet tarafından gördükleri ayrımcı pratiklere dair müthiş bir eleştiri ve kaygı göze çarpıyor. Özellikle var olan şiddet ortamını kendilerine yönelik olarak bariz bir tehlike olarak okuyorlar. Devletin uygulamaları, hukuksal kararları, operasyonlar ve tutuklamalar iktidara muhalif yaklaşan kesimlerce yakıcı biçimde dile getiriliyor. Toplumsal alanda da bu anlamda rahat hissetmedikleri, kamusal alanda kendilerini ifade etmede, kimliklerini ve renklerini göstermede bir çekince içinde oldukları anlaşılıyor.

"Bana göre ülke yangın yeri, ekonomik anlamda, terör, can güvenliği hiçbir şey yok. Sanki yokuş aşağı gidiyoruz gibi eliyor. Cumhuriyetim için çok endişeliyim. Bir bayan olarak özellikle beni en çok şey yapan oldur. Şöyle söyleyeyim: Mustafa Kemal'in ban verdiği haklar elimden gidecek gibi korkularım var benim, endişelerim var bayağı, bunu çok önemişiyorum. Bunlar daha bir ön plana çıkıyor. E terör bir yandan, bu darbeden sonra bu olağanüstü hal altında bir sürü insanın mağdur olması...Mutlu olamıyorum, bana olmadı ama mutlu olamıyorum... Ben özgürlüğüme düşünüm: kimse benim giyimime kuşamıma karışmasın, ben de kimseninkine karışmak istemem, beni ilgilendirmiyor ama onlar da bana karışmasınlar. Ne bileyim genç kızım var 17 yaşında, şortlu geziyor. Şimdi bunlar beni tedirgin ediyor. Şimdi bunlar küçük şeyler gibi gözüyor ama ben ev hanımıyım, ilkokul mezunuyum ama çok okuyan birisiyim.... Ben İran'da nasıl, o devrim sürecine nasıl gelindiğini okumuşum. Afganistan'ı okuyorum ve bunlar beni ürkütüyor, sanki o adımlar bizde de atılıyor gibi. Hızla da gidiyor, yani çıkıp da kendini din şeyi sanan birisi, "İşte 9 yaşında evleniyor, 6 yaşındakilerin niye başı kapatılmıyor" diye bu söylemler beni rahatsız ediyor. "¹³

"Şu anda beni kabul etmiyor bu ülke, beni olduğum halimle ve bu beni mutsuz ediyor; bunların da bir sürü nedeni var, bir sürü sorun var, yani her kapının altından bir siyasi sorun çıkıyor; beni ben olduğum için kabul etmiyor, benim yaşadığım gibi..."¹⁴

Türkiye'de sorundan çok bir şey yok. Kürt sorunu var, din sorunu var, ayrıca ekonomik sorun var, siyasi sorun var, yani en çok da bir cumhurbaşkanı sorunu var... Şimdi Türkiye aslında kozmopolit bir ülke, yani Alevisi var, ondan sonra Sünnisi var, gayri Müslimi var; bütün bunları yok sayan, her şeyi Sünni mezhebin şeyine göre şekillendirmeye çalışan bir sistem var, bir yönetim var. Bu aslında insanları ayırıştıran bir yerde duruyor...Mesela bugün mevcut düzen, mesela Alevileri yok sayıyor, gayri Müslimleri yok sayıyor....¹⁵

¹³A14

¹⁴CS2

¹⁵MS1

İktidarı destekleyen kesimlerce toplumsal eşitsizlik yaratan etnik-mezhepsel ayrımlar, yaşam tarzı kaygıları ve ülke sorunları ise bambaşka bir tablo içinde anlamlandırılıyor. En başta yaşanan sorunların kendisi ve bu kesimlerin rahatsızlıkları yok sayılıyor, görmezden geliniyor. Burada halk arasında gerçek bir ayrım olmadığı, herkesin konusu-komşusu arasında Alevi-Kürt olduğu, gündelik hayatta bu kesimlerle bir sorunları olmadığı söyleniyor. Bu anlamda etnik-sınıfsal ayrımların abartıldığı ve bir sorun olarak gösterildiği aslında böyle bir gerçeklik olmadığı ima ediliyor. Böylesi bir yanılsama yarattığı için medyaya ve yaşananları bir "sorun" olarak dile getirdiği için kimi siyasetçilere sert eleştiriler yöneltiliyor. Oysa muhalif kesimler bu anlamda yaşadıkları kaygıları açıkça belli ediyorlar.

"Yani, ideolojik olarak var, efendime söyleyeyim, kimliğimden var, memleketimden var. Yani oluyor yani. Komşunda da oluyor, sana çaktırmıyor ama biz onu hissediyoruz. Gerçekten."¹⁶

".. Türküm diye geçinen insanlar var Kürtlere karşı. Bir de dinciler var tabii dini bir akım var... Hepsi birbirine düşman aslında ama geçinme, yani sözdeye gelince 'hepimiz kardeşiz' diyorlar ama en ufak bir kıvılcımda alevler yükseliyor, yani böyle kutuplaşmalar var yani maalesef var toplum içinde."¹⁷

İktidar yakasında ise; toplumu ayrıştıran ve tabakalaştıran şeylerin dış güçlerle ilişkili olduğu, gündelik hayatta böyle sorunlar olmadığı vurgulanıyor. Türkiye'de var olan toplumsal eşitsizliklerin en başta etnik ve mezhepsel anlamda "dışarı"dan yaratıldığı, büyük oyunların parçası olduğu, Osmanlı'dan beri bu çabanın devam ettiği dile getiriliyor. Oysa muhalif kesimler var olan kutuplaştırma ve yarılmaların sorumlusu olarak en başta devleti ya da iktidarı görüyor.

"Bence yönetim yapıyor bunu genelde, devlet yönetimi de yapıyor. Her ne kadar şu anda 'yapmıyorum' dese bile yapıyor bunu yani."¹⁸

Muhalif kesimlerin, kadrolaşmalara-dışlanmaya ve tasfiye süreçlerine dair endişeleri ve huzursuzlukları ise tersinden bir okumaya tabi tutuluyor.

¹⁶CS29

¹⁷CS4

¹⁸CS4

"Öncelikle ben devlet olarak, devletin halkına yaklaşımı olarak herhangi bir ayırım olduğunu düşünmüyorum. Ben bir Anadolu çocuğuyum, Orta Anadolu çocuğuyum, ben lisemi okudum, lisemi okuduktan sonra kendi imkânlarımla, ailemin bana tanıdığı imkânlarla üniversiteye hazırlanıp üniversite kazandım. Üniversiteye geldikten sonra gördüm ki oradaki insanlar da aynı şekilde; lisede çalışıyorlar, üniversite sınavına girip üniversite kazanıyorlar, üniversitede de bizimle birlikte aynı haklara sahip oluyorlar, herhangi bir şekilde fiziki olarak önlerinde bir engel yok, yine aynı şekilde devlette çalışmak isteyen KPSS'sine giriyor, sınavına giriyor, sınavlarda da gerekli başarı notu alırsa devletin görevini alıyor, yüzlerce örneğini yıllarca gördük. Mantalite olarak, önemli olan mantalite, yani fiziki bir ayırım yok, devletin uyguladığı bir ayırım yok, ben onun öyle olduğunu düşünmüyorum. Herhangi bir şekilde "Devlet ikinci sınıf vatandaş muamelesi uyguluyor" şeklinde. İşte kadroları alırken herhangi bir ayırım yapmıyor."¹⁹

Toplumsal alandaki eleştirilere ve huzursuzluklara kulak tıkama, toplumsal sorunların çözümü için ne yöneticilerde-iktidarda ne de bireysel olarak kendilerinde herhangi bir sorumluluk görmeme olarak tezahür eden bir tutum açığa çıkıyor. Burada mağduriyet yaşadığını, korku ve kaygı yaşadığını dile getiren farklı toplumsal kesimlerle herhangi bir empati kurulma çabasına girilmediği, onların ne düşündükleri ve hissettikleri konusunda herhangi bir kulak verme çabasının olmadığı anlaşıyor. Yani yok sayma ile birlikte "istediği gibi görme" anlayışından da bahsedilebilir. Örneğin toplumsal kutuplaşmaların artık azaldığı, 15 Temmuz'da Alevi-Kürt herkesin sokağa çıkarak Türk bayrağına ve devlete sahip çıktığı söylenerek örnek gösteriliyor. Kürtlerin de artık gerçekleri görmeye başladığı, Kürt milletvekilleri alındığında kimsenin sokağa çıkmamasının bunun kanıtı olduğu ifade ediliyor.

III. Kürt Sorununa Çelişkili Bakış

Ülkenin en önemli sorunları arasında görülen "terör" sorunu, doğrudan Kürt meselesi olarak ifade buluyor. Kürt sorunu karşısında milliyetçi militarist bir dilin öne çıktığından bahsedilebilir. Sorunun boyutuna, içeriğine, Türkiye toplumuna etkisine dair hiçbir somut içeriğe değinilmemesi de dikkat çekici noktalardan biri. Sorunun şiddetle ve militarist yöntemlerle çözülmesi gerektiği düşüncesi rahatça ifade ediliyor: "Bence kökünden kazımak

¹⁹MS10

gerekiyor, yani mesela bunu Kandil'se, Kandil'e gideceksin kardeşim. Irak'sa, Irak'a gideceksin."²⁰

Endişe verici biçimde mecliste hatırı sayılır bir oy oranına sahip HDP ile ilgili oldukça sert, ırkçı, düşmanlaştırıcı bir dilin kurulduğu görülüyor. HDP'nin "terör" örgütü olarak kodlanması da, Selahattin Demirtaş gibi yöneticilere karşı geliştirilen konspiratif, spekülâtif söylemler de bu açıdan çarpıcı ve endişe verici.

İktidarı desteklediğini belirten Kürt kökenli görüşmecilerin sıkı biçimde devlet vurgusu ve HDP'ye karşı sert eleştirel tavırları da bir başka dikkat çekici nokta. Buna göre; AKP döneminde Kürt sorununda önemli adımlar atıldığı, olumlu değişimler yaşandığı söyleniyor. Kürtçe'nin konuşulmaya başladığı, Kürt illerinin gelişme gösterdiği ve bölgeye alt yapı hizmetlerinin gittiği, "Doğu" kökenli olduklarından dolayı geçmişte "güvenlik" adına yaşadıkları uygulamalara (GBT kontrolleri, sık aramalar vesaire gibi) artık maruz kalmadıkları dillendiriliyor. Böylesi değişimlerin kendisi ise Kürtlerin yükselttiği hak mücadelelerinden ziyade iktidarın lütfuna/özgünlüğüne bağlanıyor. Geçmiş yönetimlerden ve iktidarlardan farklı olarak AKP'nin ve Erdoğan'ın muhatap olabileceği, ondan önce Kürtlerin "adam" yerine koyulmadığı söyleniyor. HDP'nin ise yok yere sorun yarattığı, taleplerinin belli olmadığı ve terörle arasına mesafe koymadığı, Erdoğan'ı eleştirmemesi gerektiği dile getiriliyor:

"Ya burada kimseye bir baskı yok, bir ayrımcılık yok, sana her telden sana destek verilmiş, oraya gelmişsin, 83 tane milletvekili, hiç bulmadığın bir yerden almışsın, "Vur yukarı Tayyip Erdoğan, ver aşağı Tayyip Erdoğan!" Ya bu adam ne yaptı?"²¹

Gelinen noktada Kürt sorunun geldiği çıkmaz ise Kürt hareketine bağlanıyor. Belli başlı hak taleplerinin karşılanmasına rağmen, bunun kıymetinin bilinmediği, boş yere sorun varmış gibi davranıldığı ve gerginlik yaratıldığı ifade ediliyor.

"Bir şekilde başka güçler tarafından bizim Kürtlerin kanına giriliyor ve mevcut iktidara ve partiye kin, nefret ortamı oluşuyor. Bir şeylerin çözümü çok daha zorlaşıyor, hatta böyle imkânsızlaşıyor ki şu dönemde iyiden iyiye böyle zora girdi...Mevcut[ta] tamamen problem Tayyip Erdoğan mı yoksa

²⁰CS9

²¹E5

problem ne istediğini bilmeyen insanlar mı bilemiyorum. Mevcut[ta] tamamen problem Tayyip Erdoğan mı yoksa problem ne istediğini bilmeyen insanlar mı bilemiyorum... Kendi propagandasını yapmak adına da olsa bir şeyleri olumlu anlamda yapmak isteyen bir hükümet var sonuçta eğrisiyle doğrusuyla."²²

İktidarın-devletin bugüne kadar yeterince müsamaha gösterdiği ve bundan sonrası için daha sert önlemlerin alınması gerektiği yönünde imalarda yer buluyor. Herkesin kendi yaşadığı toprakları ve ırkını ayırmak kayırmak zorunda olduğu ve bunun "normal" olduğu, ülkenin ev ve namus gibi olduğu, ülkenin bekası için ölümlerin de yaşanabileceği söyleniyor.

"Birileri ölecek ki birileri yaşayacak, bu şey, yani hayatın kanunu, birileri ölmeden ötekiler yaşamayacak, yani bu bir gerçek."

Milliyetçi kesimler arasında; ülkenin birliği ve bekası için, yapılan sınır ötesi operasyonları desteklemek gerektiği, terör sorunu karşısında sevilsin sevilmesin iktidarın yanında olmak gerektiği fikri paylaşılabiliyor.

"İşte Güneydoğu'daki olaylardan ya da şu anki Suriye'deki savaştan kastım. Bu ülkeyi başka türlü savunamazsın, mümkün değil. Bugün bu ülkeyi sevmediğin siyasetçiler yönetebilir ama kendi ülkeneye sahip çıkmazsan yarın bir gün gelir seni Amerikalılar yönetir ya da İngilizler yönetir; bunlar daha kötü, o yüzden sevmediklerimiz yönetsin; yapacak bir şey yok. Hani ben İngilizlerden çok, Amerikalılardan çok Kılıçdaroğlu ya da Tayyip'i tercih ederim, en azından Türkçe konuşuyorlar, anlaşabiliyoruz."²³

İktidar cephesinden Kürt sorunu ve Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal durumun, Ortadoğu'da yaşananlar ile birlikte ele alındığının altı çizilebilir. Buna göre Ortadoğu coğrafyasının yeniden dizayn edilmeye çalışıldığı ve amaçlardan birinin Türkiye'nin bölünmesi ve bir Kürt bölgesi oluşturmak olduğu dile getiriliyor. Burada iç ve dış güçlere/düşmanlara sıklıkla atıflar yapılıyor.

"Şu anda Türkiye ile uğraşan aynı o el, yani birileri, yani bu Ortadoğu coğrafyasını yeni düzene sokacaklar veya yeni harita mı diyeyim sana; böyle bir şey yapılmaya çalışıyorlar ama başarırlar-başaramazlar; o halkın takdiri. Şunu sana samimiyetimle söyleyeyim, dünyanın en samimi ve en defa

²²CS7

²³CS3

en güzel ülkesi Türkiye'dir, Türkiye'yi parçalamaya çalışıyorlar. Türkiye eğer parçalandıysa Allah korusun, Ortadoğu bitmiş zaten ve Avrupa denilen veya Avrupa daha doğrusu, denilen şey, sürekli onlar 100 yıl sonrasını düşünüyorlar, 200 yıl sonrasını düşünüyorlar. O şekilde haritaları düzenliyorlar yoksa şu anda sana söyleyeyim Musul, Musul olayı; niye Türkiye'yi sokmuyorlar? Çünkü Musul Sünni Türk, Sünni Kürt ve Sünniye yakın Şiiiler var orada."²⁴

Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolüne dair söylemlerde Osmanlı-emperyal tahayyüllerin izleri de görülebiliyor. Aynı zamanda partiler ve siyasiler üstü bir söyleme referansla aslında menfaatlere değen bir "niyet"i açığa çıkıdığı da fark ediliyor:

" Tabii ki bu dış güçler tarafından illa ki desteklenen birtakım, bir sürü mevcut o bölgedeki, yani Irak ve Suriye'de paranın olduğu mu diyeyim, ne diyeyim o bölgede o istikrarı hiçbir zaman bulamayacaklar ama bu demek değildir ki Türkiye'nin kalkıp da orada olmaması ya da orada söz sahibi olmaması; bu bana göre mümkün değil. Şimdi bunu hiç partileştirmeden, siyasetleştirmeden bu işin çözüm yolunu iki, yani bu ülkedeki siyasetçilerin bulması lazım, her iki cepheden. Şimdi Amerika dünyanın bir ucundan kalkıyor geliyor her şeye müdahale ediyor, İngilizler aynı, Fransızlar aynı, Belçika, Norveç herkes aynı. Herkes kafasına göre at koşturuyor Suriye ve Irak'ta, e benim böyle bir şeye müdahale etmeme gibi bir şansım yok, eğer oradan bana... Şöyle düşünün: üst katta komşunuzda bir sıkıntı var, o sıkıntının zararını siz çekiyorsunuz ve "Buna müdahale etmeyin" diyorsunuz; bunun gibi bir şey. O yüzden bir şekilde orada bana göre Türkiye'nin bir istikrar şeyi, yani bir duruş sergileyip oradaki kazanç ya da payda neyse onu alması lazım"²⁵

"Bizim orada olmamızın zamanı geldi artık, zaten bunlar bence önceden planlanmış şeylerdi. İşte kimin ne kadar orada vakit geçireceği, kimin oradan hangi kaynakları alacağı, ne kadar alacağı: bunlar hep belliydi, yani Amerika zamanında girdi falan yaptığını biliyoruz. İşte şimdi bizimkiler biliyorsun Irak'ta, ElBab'da falan yapılanları görüyoruz. Şu anda bizim zamanımız, biz kendi hem gösteriyoruz hem de bizim de artık orada olma vaktimiz olduğu için oradayız."²⁶

Genel olarak yani Kürt meselesinde şiddet ve militarist bir dilin yükseldiği anlaşıyor. Varolan siyasal konjonktürde önemli olanın demokrasi değil güvenlik olduğu, OHAL'in uzatılmasının meşru olduğu, Kürt Hareketi'nin lider kadrosuna yapılacak bir operasyonun başarılı olacağı argümanları bu dilin uzantısındaki diğer örnekler.

²⁴A20

²⁵CS3

²⁶H5

"Bu süreçte, ya böyle bir süreçte, yani bizim önceliğimizin demokrasiden ziyade güvenlik olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, mesela OHAL'in en azından bir üç ay daha devam etmesi taraftarıyım, yani polis beni burada durdurduğu zaman benim hoşuma gidiyor açıkçası; bir vatandaş olarak, özgürlüğüme düşkün bir insan olarak söylüyorum. Benim güvenliğim, yani ben bir yıldır İstanbul'da adamakıllı şeye binmedim, kalabalık yerlere gidemedim. [?] diye gidemedim, yani ben ne yapmışım demokrasiye!"²⁷

Militarist-şiddet dili yanında gündelik hayatta Kürtlerle ilgili hiçbir sorunları olmadıkları ahbab, komşu, eş dostları arasında Kürtlerin de olduğu ve insan ayrımı yapmadıkları sıkça dile getiriliyor. Bu büyük bir ironi oluşturuyor. Çünkü bu kesimlerin eleştiri ve taleplerine dair herhangi bir ifadeye yer verilmiyor.

"[Oturduğum semtte Kürt de Alevi de] var, çok var. Biz komşuyuz, yani öyle bir sorunumuz yok, hiç sorun; senelerdir, ben 50 senedir oradayım bir sorunumuz yok."²⁸

"Benim nazarımda [Türk-Kürt, Alevi-Sünni] sorunları yok. Benim nazarımda yok, neden? Çünkü her şeyden evvel bir insanız ama biraz evvel söylediğim gibi insanların söyledikleri yalanlara ki o bizim yaşadığımız gençlik yıllarımızdaki sağ-sol davası[idi]. Şimdikilerine sorduğun zaman kendilerine göre bir başka kişilerin onlara anlattığı yalanlar üzerinden kurmaya uğraşıyorlar. Kürtlük davasında mesela ben askerlik zamanımdan da olsun veyahut da o benim gençlik yıllarımda da olmuş olsa çok iyi dostluklar, çok iyi arkadaşlıklar kurdum... ve hiçbir zaman da mağdur edilmedim. Alevi-Sünni davasına geldiğimiz zaman da benim için kişilerin şeyleri hiç beni bağlamıyor; görüşleri din konusunda hiçbir şekilde bağlamıyor. Benim şu anda da var, çok çok eskiden de vardı Alevi arkadaşlarım."²⁹

Genel olarak Kürt sorunu karşısında milliyetçi-militarist politikalar desteklenirken, ayrımcılık karşıtı söylemler çelişkili bir bakışı gösteriyor.

Kürt sorunu ile ilgili olarak; operasyonlara, milletvekili tutuklamalarına yönelik olarak kısıp da olsa eleştirel bir yaklaşımın var olduğu da anlaşılıyor. Burada yapılan haksızlıkların ileride sorunları daha da büyüteceği endişesi belirtiliyor.

²⁷A22

²⁸DN111

²⁹A30

"Bu insanlar ölmesin diye bu açılım gelsin, kardeşlik yaşasın, o zaman mesela devlet tarafından bu milletvekillerini Kandil'e gönderdiler. Kandil'e gönderdiler, "Git, Kandil'le, PKK ile görüşün, bilgileri getirin bize" diye. E bu adamlar buraya giderken sen kendin yol verdin gönderdin, e şimdi niye tutukluyorsun? Ha, tutuklama; al, ifadesini al, serbest bırak, serbest mahkeme yaptır anladın? Şimdi bunu aldığın zaman mesela bir muhtar dâhil milletin iradesi ile gelmiş bir insan, anladın? Muhtar da aynı cumhurbaşkanı sıfatındandır, yani bunlar da halkın oylarıyla gelmiş, 10 milyon insan arkalarındadır, anladın? Bu 10 milyonun hepsini hiçe saymamak lazım, anladın? Al, ifadelerini al, örgütten çıkar, mahkemesini yap, serbest bırak ama tutuklamaya karşıyım, bence iyi bir şey değil."³⁰

Toptancı-indirgemeci Bakışın Bir Örneği: Kobanê Meselesi

Kürt meselesinde sorunu ve sorumluluğu "dışarıya" atma tutumu yanında aslında bölgeye dair, genel bir ilgisizlikten ve kayıtsızlıktan da bahsetmek gerekiyor. Kürt meselesiyle ilgili bölgede olup bitenlere dair hassasiyetin belli kesimlerce gösterildiği anlaşıyor. Türkiye'de son yıllarda yaşanan siyasal gelişmelere dair yapılan yorumlarda Kobanê'yle ilgili net ve somut fikirlere sadece muhalif kesimlerin sahip oldukları görülüyor.

İktidar cephesinden ise sadece Kürt kökenli kimselerin böylesi bir ilgiye sahip olduğu fark ediliyor. Genel olarak bölgede olan bitenlere dair net bir fikir olmadığı, oldukça indirgemeci değerlendirmeler yapıldığı ve aslında tam olarak ne bölge halkı ne siyasal aktörler ne de devlet müdahalesi ile ilgili somut verilere dayanmadan sadece kanılar ve düşünceler üzerinden kanaat ve yargılara varıldığı anlaşıyor. Bu açıdan bölgede yaşanan çatışmaların ve ölümlerin sıradanlaştırılması önemli bir mevzu gibi duruyor. Aynı biçimde bölgede olan bitenlerin Ortadoğu'da bir yer hakkında konuşuluyor gibi ele alınması önemli ipuçları barındırıyor. Olayların nedenleri, aktörlerin ve faillerin kimler olduğu, neden-sonuç ilişkileri tamamen görmezden gelinerek ya da önemli bulunmayarak değerlendiriliyor.

Her şey boş bir gösterene dönüşmüş olan "terör" kılıfı içine sokulup genel geçer değerlendirmeler yapılıyor. Bu noktada; kolaycılığa kaçan, sorumluluk almayan, toplumsal yüzleşmeden uzak, gücün arkasına yaslanan, şiddet karşısında taraf tutan bir anlayışın hakim olduğu ileri sürülebilir.

³⁰CS13

IV. Hayattan Hoşnutsuzluğun İfade Biçimi: "Suriyeli"leri Damgalamak

İktidarı destekleyen kesimlerin sorun yokmuş gibi ve Türkiye'nin gidişatından ve hayatlarından memnunmuş gibi davranmaları "Suriyeliler" imgesinde patlayan bir balona dönüyor. Suriyeli göçünü şerh düşerek gündem eden bu kesimler için ekonomik sorunlar, hayat pahalılığı, konut kiralalarının artması, işsizlik, ücretlerin-maaşların düşmesi ve devlet ekonomisinin zayıflaması 'Suriyeli sorunu'yla ilişkilendiriliyor. Suriyelilerin çok ucuza çalışmaları, piyasada fiyatları düşürdükleri ve Türkiyeli çalışanları uzaklaştırdıkları özellikle vurgulananlar arasında yer alıyor. Suriyeliler, yaşanan pek çok olumsuzluğun müsebbibi olarak damgalanıyor.

Ülke siyaseti-ekonomisi üzerinde büyük yetkilere sahip olan iktidar partisinin ekonomi-politikalarını eleştirmekten imtina eden kesimler, kendi inandıkları "efsaneler" içinden Suriyelilere dair somut olmayan veriler üzerinden toplumsal düzene dair hoşnutsuzluklarını ve eleştirilerini gösteriyorlar. Burada öne çıkan tutum; Suriyelilerin sahip olduğu ayrıcalıklardan ve haklardan rahatsız olunması. Hastanelerde "rahatça" muayene oldukları ya da iş yeri açmalarıyla ilgili vergi kolaylıklarından yararlanmaları gibi söylemler bunun örneklerinden.

"Evet, evet göçmenler büyük bir kriz yarattı, yani şey olarak, dengesizlik, insanların böyle çoğu kesiminde kafa karışıklığı yarattı, insanlar biraz daha değersiz olduğunu hissetmeye başladılar ülkede.... Bazı yerlerde gerçekten bak Suriyelilerin hep önceliği var, bak ama bu kadar hastane şeyi bu kadar olmasına rağmen işleyişi, insanlar bundan şikâyet edebiliyor. "Onların" diyor ki "bizden bir önceliği var." Var mı? Harbiden de şimdi var yani ona bir şey de diyemiyorum. Esnafa bakıyorum, şimdi benim kuzenim toptancı, karşısında 10 bin liralık bir kiralık yer vardı, iki senedir kimse tutmuyordu, e Suriyeliler tutmuş dört katlı şimdi. Abi adam tutuyor, çünkü vergi vermiyor, şey yapmıyor; aynı malı satıyorlar, bir tanesi normalde haklı yani 1.75'ten diyelim toptan fiyatı, aşağı kurtarmaz, imkânsız."³¹

Suriyelilerin varlığının bir tehdit olarak görülmesinden, ileriye dönük olarak sorunların artacağından düşünülmesinden de bahsedilebilir.

³¹H5

"Dolayısıyla hani çalışan adamın sisteme çok fazla bir zararı olmaz ama çalışmayan illaki bir noktada bir takoz görevi görecektir. Bir sıkıntı oluşturacaktır. Kendi ülkelerinde sistemlerinden dolayı belki çok fazla çalışmadan yaşamaya alışmışlardı ama burada sistem öyle değil. Ya buna ayak uyduracak ya da düzen burada değişmeye başlayacak, kırılmaya başlayacak."³²

V. Hukuk ve Adalet Tahrip Edilirken "Güç İlişkileri"nin Öne Çıkması

Hukuk meselesi, adaletli bir işleyişe sahip olunmaması, adil bir yargılama ve cezalandırma olmaması farklı siyasi tercihlere sahip kesimlerin en fazla vurguladığı konuların başında geliyor. Muhalif kesimler özellikle OHAL kapsamında yapılan uygulamaları öne çıkarıyor. Görevden alınmalar, ihraçlar, tutuklamalar, kapatılan medya organları ve STK'lar, polis şiddeti muhalefet üzerindeki baskıya yönelik örnekler olarak sıkça dile getiriliyor.

İktidarı destekleyen kesimlerde de hukuk ve adaletsizlik büyük bir sorun olarak ortaya konuyor. Fakat burada çözüm noktasında ivmenin ucu yasal yaptırımların arttırılmasına yönelik değil şiddetin dozunun artması gerektiğine dair vurguları içeriyor. Muhalif kesimlere yönelik yapılanlara ise hiçbir biçimde değinilmiyor. Cemaatle ilgili operasyonlarda adaletli davranılmadığı teslim ediliyor ancak bunun doğası gereği böyle olduğu ima ediliyor.

Adalet hukuk kurallarının kağıt üstünde var olsa da pratikte işlemediği kanısı, ortak olarak her kesim tarafından dile getiriliyor. Görüşmeciler kimsenin adalete ve mahkemelere güvenmediğini, "Allah kimseyi oraya düşürmesin" gibi deyimlerle ifade ediyorlar.

"Adalet bütün hukuk kurallarının sağlıklı bir şekilde işleyişini ifade ediyor ama görmüş olduğumuz kadarıyla bu böyle olmuyor bu memlekette. Bunun için çok araştırmaya, takip etmeye gerek yok, zaten günlük haberleri takip ettiğin zaman bile birçok saçma sapan karar alınabiliyor. Bu kişilerle mi alakalı, yargılayan kişilerle mi alakalı yoksa hukuk kurallarının bütün ile mi alakalı; bunu kestirmek zor, benim için zor ama baktığım zaman çok adil bir durum yok. İnsanlar mahkemelere güvenmiyor genel olarak, e bu zaten başlı başına bir adaletsizlik demektir ve bunu da hangi cenaha sorarsan sor güvenmiyor. "Allah mahkemeye düşürmesin" diyorlar "başına ne geleceği belli olmaz."³³

³²F1

³³CS6

"Şu anki nasıl diyeyim sana gidişatta hiçbir şekilde bir sıkıntı yok ama biraz yargının işte adalet yargı oluyor, işte bazı elden geçirilmesi lazım çünkü, benim açımdan baktığınız zaman, yani bakıyorsunuz, çok basit örnek vereyim, aynı suçu işlemiş, yani bir suçu işlemiş bir insana çok ufak bir ceza verilebiliyor ama çok daha büyük bir suçu işlemiş bir insana çok çok daha ufak bir ceza veriliyor, yani oran-orantı diye bir şey yok açıkçası adalette. Bunu neye dayanarak, neye ceza verilir onu bilmem ama çok saçma bir; insan suç işleyebilir, hani böyle çok ağır olmadığı sürece."³⁴

Hukukun kurallara, yasalara ya da yaptırımlara göre değil güç ilişkilerine göre işlediği ve değişti de yaygın eleştiriler arasında yer alıyor.

"Çünkü anladığım kadarıyla bu toprakların sorunu şu: bir taraf, bir tarafı mutlaka ezmeli, başka türlü karmaşa çıkıyor, çünkü toplumun ahlakında bir sorun var; diğer tarafı anlamayı tamamen reddediyor, diğer taraf üzerinde baskınlık kurmak istiyor... Diğer tarafın kesinlikle ezilmesi, yok edilmesi gerektiği. Türkiye'nin hiçbir zaman tam olarak demokratik olmadığı, iktidara geçen iktidarı her eline geçiren kimsenin kendi karşıtları üzerinde baskı kurmaması; bu Türkiye'de hiçbir zaman olmadı şimdiye kadar. Gücü elde eden ve gücünü artıran kesim her zaman diğer taraf üzerinde baskı uygulamaya başladı, hep böyle oldu."³⁵

"Dolayısıyla gruplaşma devletin bütün kademelerinde vardı ve iyi işlemiyordu. Siyasi iktidar ne kadar güçlü olursa, yasalar, hukuk öyle işliyor ve hâlâ da öyle işliyor, yani güçlü olan kazanıyor şu anda, istediği gibi at oynatıyor."³⁶

İktidarı eleştirmekten tamamen imtina edenler de adaletsizlik üzerine vurgularda bulunuyor. Son dönemlerde öne çıkan taciz-tecavüz vakalarıyla ilgili söylemlere yansıyan bir farkındalık göze çarpıyor. Ancak burada toplumsal sorunlara yönelik çözümlerin hukuk alanı içinde, cezalar-yaptırımlarla, ortak karar ve normlarla değil daha fazla "şiddet"le çözülebileceği düşüncesi dile getiriliyor. Toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak "hukuk"tan bahsedilmiyor. Bu durum siyasal alanın kendisinin ne kadar sertleştiğini, artık güç ilişkilerinin belirleyici hale gelmeye başladığını gösteriyor. Tecavüz meselesinde sıklıkla dile getirilen "idam" talebi bunun en açık örneğini oluşturuyor. Yasaların işlemediğine dair vurgu yapılırken bunun karşısında daha sert önlemler alınmasını gerektiği talep ediliyor:

³⁴E15

³⁵D1

³⁶CS19

"Kalkıp da düşünürsem kanunla benim nazarımda sıfır. Ben mesela en basitinden idamın gelmesini isterim, şeylerin daha da ağırlaşmasını isterim mesela. "³⁷

Bu anlamıyla hukukun herhangi bir caydırıcılığının olmamasına, güç ilişkilerinin hukukun yerine geçtiğine dair zımni ve yaygın bir kanaat oluşmuş görünüyor. Çünkü bir biçimde güçlü olanın, arkası olanın cezalandırılmayacağı ve bir "yolunu" bulacağı düşünülüyor.

Türkiye'de özellikle son birkaç yıldır yaşanan siyasal gelişmeler; hukuka dair toplumsal alanda büyük bir inançsızlığın doğduğunu gösteriyor. Muhalif kesimler arasında müthiş bir korkunun, güvensizlik ve huzursuzluğun; iktidarı destekleyenler açısından da büyük bir güvensizlik ve çare olarak güç ilişkilerinde taraf olmanın tutum olarak öne çıktığı anlaşıyor.

FETÖ/Cemaat Soruşturmalarına Dair Çekince ve Huzursuzluklar

Hukuk alanındaki uygulamaların eleştirildiği konulardan biri FETÖ soruşturmaları. Bir kesim tarafından FETÖ soruşturmaları kapsamında aceleci davranıldığı, korkudan herkesin görevden alındığı ya da uzaklaştırıldığı ve bunun biraz rahatsız edici olduğu dillendiriliyor. Burada adil bir yargılama olmadığı, FETÖ davalarında mağduriyetler yaratıldığı, uzak yakın herkesin bir biçimde aynı kefeye konduğu görüşleri öne çıkıyor.

Devlet içerisinde bir ayıklanma yapıldığına ve bunun bir temele, hukuka oturmadığına; şüphe ve güvensizlik üzerine bir yapının inşa ve icra olduğuna dair açıktan eleştiriler yöneltilebiliyor.

" Köşe başlarını tuttukları için bugün bir listeler hazırlanıyor FETÖ'cü diye, FETÖ'cü olmayan insanların listesi. FETÖ'cüler duruyor, onlar gidiyor. Ya işte artık bir kurum mu olur, bir yapı mı oluşturulur, güvenilir insanlar mı olur, hiçbir şekilde satın alınmayacak tipler mi olur bilmiyorum ama bir üst kurul oluşturulmalı ve bugüne kadar devletten kimler çıkmışsa, bunlar şikâyet olsun olmasın mutlaka değerlendirilmeli. Diyorum ya yani çok ahlaksızca bir sistem. Kripto ne demek ya. O zaman sen benden de şüpheleneceksin, ben de senden şüpheleneceğim. Hatta ben kendimden şüpheleneceğim yani. Ne yalan ne doğru dolayısıyla çıkmıyor... Ama bir şekilde kaydırmaya çalışıyorlar o sistemden. Bunu biz yaşadık. Ondan sonra, buna benzer gene mesela benim eniştem, kız kardeşimin eşi, bildiğin bir hani nasıl Kemalistler olur, Tayyipistti, hani kavga ederiz o yüzden.

³⁷A30

Adama paralel iftirası attılar. Hele ki o kadar güdüktü ki tutmadı. Niye? Çünkü birinin belediye'deki bilmem nesine taş koydu. Onun öyle olmasını engelledi, falan gibi. Şimdi ortada böyle bir resim var.

"³⁸

FETÖ soruşturmalarında haksızlık yapıldığı açıkça dillendiriliyor.

"Ya at izi it izine karıştı derler ya, yani o öyle bir şey. Allah yardımcılarını olsun, gerçekten zor durumda olan insanları gördüm ben, çünkü 17 Aralık'tan sonrakini baz alıyor devlet, yani onun suyundan içen, FETÖ'nün suyundan içen herkes atılıyor. Şimdi devletin içinde de var zaten o sudan içen çok insan var, ben görüyorum, işte bakanından tut "Biz yanlış yaptık" deyip sıyrılıyorlar mesela. Şimdi memurların işten atıldıktan sonra "Ben pişmanım" deyip de tekrar göreve alamıyorlar maalesef. Siyasetçi yana söylüyor "Ben siyaseten söyledim onu" diyor, işin içinden çıkıyor ama gerçekten mağdur olan çok insan var, benim tanıdığım da çok insan var."³⁹

Hukuksuzluklar, liyakat sorunu ve çatışma süreci ile ilgili tabanda bir hoşnutsuzluk olduğu ve bunların iktidara oy vermede kararsızlık yarattığının ipuçları görülebiliyor.

"Biz millet olarak pek yaşamıyoruz fakat olayların kıyısından köşesinden müdahil olanlar ciddi şekilde yaşıyor bunun sıkıntısını... Yani ülkede birkaç olay yaşadık. Bir ikilemler vs. olayları tam detayını göremedik. Ya da bize gösterilmedi. Ben de bu ortamda yani bu dediğim sisli ortamda bir şeyleri net göremeyeceğimi düşündüm."⁴⁰

VI. Yönetim Krizi Karşısında "Pratiklik" ve "Teklik"e İşaret Etmek

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı siyasi çalkantı ve krizlerle ilgili olarak, sistemin işleyemez hale geldiğine dair belirgin bir ortak farkındalıktan ve dikkatten bahsedilebilir. Yaşanan devlet krizinin mahiyeti ve sonuçlarından endişe edilmesi, iktidarın yaşanan devlet krizini toplumsal alana taşımada etkili olduğunu gösteriyor. İktidara taraf olanlar nezdinde; sistemin işlemeziği ve yönetim krizi karşısında; koalisyonlara karşı teklik, bölünme

³⁸F2

³⁹CS19

⁴⁰MS12

mefhumuna karşı güç ve iç-dış tehditlere karşı güvenlik yani dolaylı olarak otoriterlik işaret ediyor.

Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz durumu ya da daha çok ifade bulduğu kadarıyla olağandışı durum yöneticilerin/iktidarın politikaları ve uygulamalarından azade değerlendiriliyor. Burada toplumsal alandaki gerilimler, muhalif kesimlerin iktidara yönelik eleştirileri ve duydukları kaygılar görmezden geliniyor. İktidarın kendisine yönelik eleştiriler, *devletin bekası* mefhumuyla yan yana ele alınarak geçiriliyor. Özellikle 15 Temmuz sonrasında devlet içi güç mücadelelerinin ve doğan devlet krizinin toplumsal alana taşınmasıyla birlikte *devlet-bayrak* vurgusunun fazlasıyla arttığı, ırkçı-militarist duygu ve reflekslerin pekiştiği fark ediliyor.

AKP'nin Erdoğan liderliğinde iktidarda kalması, *devletin-ülkenin* bölünmez bütünlüğüyle özdeşleştirilmeye çalışılıyor. Oysa bu anlamda bir konsensüs oluşturulamadığı, muhaliflerin buna kesinlikle ikna olmadığı anlaşıyor. İktidara/hükümete yönelik eleştirilerin daha sert biçimde cezalandırılması ve eleştirilerin "devlet"e yönelik olarak tanımlanıp kriminalize edilmesi, muhalefet cephesinde kaygıyla ve huzursuzlukla dile getiriliyor.

Türkiye'de yaşanan yönetim krizinin iç dinamiklerle ilişkilendirilmemesi de çarpıcı noktalardan birini oluşturuyor. Yaşanan sorunların failleri "dışarıda" aranırken, sorumlu olacak faillerin kimler olduğu sorusu da önemsizleştiriliyor. Yaşanan sorunların Türkiye'ye özgü olmadığı özellikle Ortadoğu ve dünya genelinde de bir kriz olduğu, sorunların her yerde yaşandığı söylemleri de bu açıdan dikkate değer duruyor. (-miş gibi yapmakla ilişkili düşünülebilir) Burada Kürt Sorunu'nun geldiği evredeki çıkmaz, Ortadoğu'ya referansla, **Suriyeleşme Fobisi** gibi bir mefhumla, yani bölünme-parçalanma komplolarıyla değerlendiriliyor.⁴¹

⁴¹Yine de Suriyeleşme meselesinin bir korkular-kaygılar yumağı ile değil aynı zamanda Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen misyonu, gücü ve imajı ile ele alındığının da altı çizilmeli. Türkiye'nin Suriye-Ortadoğu politikaları ve hamleleri "milli" hassasiyetlerle birlikte, aynı zamanda emperyal emellerle örneğin "pastadan pay" alma şeklindeki saiklerle de ifade ediliyor.

Türkiye'nin bir kriz döneminde olduğuna, işleyişin tıklandığına dair zımni bir düşünce ortaklığı olduğunu da vurgulamak gerekir. Özellikle Türkiye'nin önemli bir evreden geçtiği ve işlerin eskisi gibi gitmeyeceği, taşların fazlasıyla yerinden oynadığı algısı ve artık "değişiklik"e gidilmesi gerektiği gibi söylemler bu minvaldeki kanaatler arasında yer alıyor. 2. *İstiklal Savaşı* ya da 2. *Cumhuriyet Dönemi* gibi kavramsallaştırmalar, bir değişim dönemine atıfta bulunan örnekler arasında sayılabilir.

İktidar cephesinden hem geçmiş siyasal tarihe hem de bugüne dair yeni bir paradigma oluşturulmaya çalışılıyor. AKP'nin sağ-muhafazakar hat üzerindeki kesimleri bu paradigmanın içinden konuşmaya ikna etmeye çalıştığı anlaşılıyor.

Büyük Resim ve Faydacı/Rasyonel Bakış

Statükonun sürmesindeki kaygılar, milliyetçilik ve devlet bekası kaygısı dışında bir konumluluğa da işaret ediyor. *Büyük resme* ve *toplama* bakılması gerektiğini vurgulayan bir bakış açısı öne çıkıyor. Buna göre önemli olanın fayda olduğu, yeni yönetim biçiminin adının ne olduğunun önemli olmadığı, geçmişten bugüne Türkiye'nin neler kat ettiğine bakılması gerektiği ifade buluyor.

Örneğin iktidara yönelik sert eleştirilerin başında gelen ve toplumsal huzursuzluk yaratan kentsel politikaların ve çevre politikalarının, *büyük resim* ve toptan fayda ile doğru biçimde değerlendirilmediği ifade ediliyor.

"Ağaçların kesilmesi belki güzel bir şey değildir ama önemli olan şeydir, eğer bir otoyol yapıyorsanız ve o insanların ulaşımını vs. çok rahatlatıyorsa, ticaretinizi geliştirecekse, orada keseceğiniz 100 ağaç yerine işte size ülke ekonomisine, yakıttan tasarruf edeceğiniz milyon dolarlar katacaksa, vs. ise, 100 tane ağacın çok büyük bir önemi yok."⁴²

"Çevreyi bahane edip yatırımları durdurmanın anlamı yok; eşitlik, demokrasi, şu bu falandan ziyade zengin olmuş bir Türkiye istiyorum."⁴³

⁴²F1

⁴³A22

Burada rasyonel ve hesapçı bir anlayışın siyasal değerlendirmelere dahil olduğu söylenebilir. Aynı zamanda AKP'li kadroların yerel-geniş-küçük sermaye çevreleriyle ilişkisinin, inşaat ve ticaret sermayesiyle olan organik ilişkisinin de sonucu olduğu söylenebilir. Küçük girişimciler (tekstil, turizm ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösterenler) Türkiye'deki yönetim biçimi değişikliğini (rejim değişikliğini) kâr-zarar hesabıyla değerlendiriyor. Eleştiriler yapılsa bile istikrarlı bir piyasa için Erdoğan şahsında bir değişim teklifinin güven verdiği ifade ediliyor.

Aslında inşaat sektörü içinde yer alan kesimler, sektörün hangi faaliyet alanında yer aldıklarından bağımsız hafriyat, usta-işçi, müteahhitlik gibi sektörde bir durgunluk olduğundan yakınıyorlar. Özellikle birkaç yıldır bu anlamda hissedilen bir durgunluk olduğu, daire alım satımlarında da bunun gözlemlendiği belirtiliyor. Tekstil sektöründe fason iş yapanlar da benzer bir durgunluktan yakınıyorlar. Kumaşların, hammaddenin dolarla alındığı, doların yükselmesinin olumsuz sonuçları olduğu, kimi atölyelerin kapanmaya başladığı, borçlanmasının gözle görünür derecede arttığı, yatırımcıların alacakları malları çıkaramayacakları endişesi içinde oldukları belirtiliyor.

Her şeye rağmen ekonomik anlamdaki durgunluk bu sosyal-sınıflar için iktidarı eleştirmek için yeter sebep olarak ortaya konmuyor. Burada sorunların iktidara/hükümete bağlanamayacağı ifade ediliyor. Kimi örneklerde, dışarıdan Türkiye ile ilgili yapılan kötü propagandaların yatırımcıları kaçırdığı ya da doğrudan başka büyük sermaye gruplarının (TÜSİAD'ın) faaliyetleri nedeniyle ekonomik sorunlar yaşandığı söyleniyor.

Öngörülebilir bir ekonomik sistemin önemli olduğunun altı çiziliyor.

"Yani siyaset ya da siyasetçi değişmediği sürece hani çok fazla böyle aman aman ülkede bir kaos yoksa, o bana göre bir istikrar anlamına gelir. Bu herkes için öyle: yatırımcılar için de, iş yapan için de, iş adamı için de; herkes ilk başka güven [arar], yani yarın ne olur duygusu ile değil de "Yarın en azından şu siyasetçi burada, sıkıntı olmaz" düşüncesi ile insanlar işe giriyorlar."⁴⁴

Çelişkili olarak, iktidara siyasal olarak eleştirel yaklaşan fakat ekonomi politikalarını destekleyen ve bu nedenle Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda otokratik bir yönetimi

⁴⁴CS3

"akılcı" bulan bir anlayıştan da bahsedilebilir. Babası sanayi alanında ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren, 27 yaşında bir tıp fakültesi öğrencisinin görüşleri bu açıdan örnek teşkil ediyor. Liberal kapitalist düzeni savunduğunu söyleyen genç adam Türkiye'nin hiçbir zaman tam olarak demokratik bir yönetim biçimine sahip olmadığını, iktidarın bu anlamıyla çoğunluğun adına hareket edip diğerleri üzerinde baskı kuran bir yönetim biçimini sürdürdüğünü söylüyor ve bunu eleştiriyor. Fakat aslında toplumsal yapının da buna uygun olmadığını, güç ilişkilerinin belirleyici olduğunu, gücü elde edenin diğerini ezmesinin Türkiye'de kural olduğu, dolayısıyla en ideal sistem olarak demokrasinin görülemeyeceğini, otokrasinin görülebileceğini belirtiyor.

"15 yıldır yaşadığımız şey ise, çoğunluktan meşruiyet alan iktidarın kendini, her şeyi kendine mubah görmesi. Bu da sadece dediğim gibi bir çoğunluğun kendini ifade edebilmesi, fakat geri kalanı, neredeyse yarı yarıya oluyor toplum ölçeğinde, geri kalan yarımın herhangi bir hakkı olmadığı bir düzeneğe doğru gidiyor gittikçe.... Şu an ideal sistem, inanmayacaksınız ama otokratik bir sistem Türkiye için çok daha makul olur, çok daha pratik olacaktır. Yarım saattir iktidar partisinden şikâyet ediyorsunuz diyeceksiniz. Ben iktidar partisinden yöntemlerinden değil, bize hedef gösterdiği yönden şikâyet ediyorum. Benim için de ideal sistem neredeyse bu seviyede otokratik. Fakat bir [yargı, meclis, hükümetin] ahenkli çalışmaması gerekir. Bu benim şu anda muhalif olarak söylemem gereken bir şey. Çünkü mevcut iktidara benim elimde söyleyebileceğim tek argüman bu. Ama dersiniz, sen iktidar olsan ne yaparsın? Aşağı yukarı ben de aynı şeyleri yaparım."⁴⁵

AKP'nin İslami-muhafazakâr paradigması içinde; rasyonel, kariyerist, pragmatik ve neoliberalizme göbekten bağlı bir orta sınıf olma hülyasının beslendiği biliniyor. Bu anlamda parti habitusu içinde; eğitim sermayesine önem verme ve buna yatırım yapma, hayatın kendisini planlama, rasyonel-öngörülebilir tercihte bulunma belirgin bir prototip sunuyor:

"Bazı dinamikler oturmaya başlıyor toplumda. Okulunu bitir, askere git, işte evlen, sonra ev al, işte ondan sonra başka bir şey. Yani hep devamlı buna bir şeyler ekleniyor. Bunlar sanki kuralmış gibi yavaş yavaş toplum tarafından insanlara dayatılıyor. Bunlar aslında kanun gibi değil ama bir düzen kuruluyor. Yani bunu ister istemez, herkes bunun bir şekilde içine giriyor. Dolayısıyla bunlar sizi bir yerlere bağlıyor. Ve bu bağların da kopmasını istemiyorsunuz bir süre sonra."⁴⁶

⁴⁵MS13

⁴⁶F1

İlginç biçimde iktidara oy verdiğini ifade eden, hatta İslami-dini değerleri ön plana çıkarıp kimi cemaat ya da tarikatlara mensup olduğunu belirtenler dahi hayatı "çıkar" üzerinden okuduklarını vurguluyorlar. Bu minvalde, paranın bugün en belirleyici kriter olduğu, paranın olduğu yerde değişmeyecek insan olmadığı, en nihayetinde de birilerinin arkasından gitmenin mutlaka bir "çıkar"a bağlı olduğu, hayatta ya maddi ya manevi bir çıkarlarla hareket edildiği söyleniyor.

Açıkça ticari-ekonomik kaygılarıyla siyasi tercihlerini yaptığını söyleyenler de faydacı-rasyonel bir çizgide yer alıyor.

"Ekonomi gücü, ekonomi ve siyasi yönden de güçlüyüz. Niye dersiniz ben Erdoğancı bir adam değilim ama Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ferdi olarak söylüyorum, şu ülkeye kim hizmet ediyorsa böyle ticari yönden diyeyim, çünkü ben ticaret adamıyım, onu beğenirim. Şu andaki en çok kaynak da ticari yönden bize verildiği için ben o yönden güçlü görüyorum. Türkiye'yi ve söz sahibi olarak görüyorum ve bakıyorum işte bakanların yurtdışına gittikten sonraki cümlelerine, çok böyle keyif alıyorlar konuşurken, yani rakamları konuşurken keyif alıyorlar. O yönden ben başarılı görüyorum"⁴⁷

Burada siyasetin bir işletme gibi düşünülmesi oldukça çarpıcı bir başka örneği oluşturuyor.

"Bir istikrar var, yani siyaset bir işletme işletmek gibi bir şeydir. Şuraya her gelen müşteri burada beni görmezse, üç ayda bir buranın işletmecisi değişirse, güvensizlik olur o mekâna ya da o işletmeye; bu da aynıdır, yani siyaset ya da siyasetçi değişmediği sürece hani çok fazla böyle aman aman ülkede bir kaos yoksa, o bana göre bir istikrar anlamına gelir. Bu herkes için öyle: yatırımcılar için de, iş yapan için de, iş adamı için de; herkes ilk başka güven [arar], yani yarın ne olur duygusu ile değil de "Yarın en azından şu siyasetçi burada, sıkıntı olmaz" düşüncesi ile insanlar işe giriyorlar. Bugün cebinde parası olan bir insan kalkıp da bir ticaret yapma isteği duyabiliyor, "Benim şu kadar param var, ben ticaretle uğraşayım" diyor. Bu da tabii beraberinde insanlarda huzur ortamını getiriyor ister istemez."⁴⁸

⁴⁷CS19

⁴⁸CS3

Eski-Yeni Arasında Pratikliği ve Tekliği Savunmak

AKP dönemi ile Türkiye siyasetinin yeni bir çağ atladiğı ve parti iktidara gelmeden önce yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin etkileri sıkça atıf yapılan konular arasında yer alıyor. Bununla bağlantılı olarak, geçmişte ve eskide kalan her şey mutlak "kötü" ile anılıyor. Eski-yeni ilişkisine ilerlemeci (progressive) bir tarih anlayışı/kurgusu ile yaklaşıyor.⁴⁹ Burada eskiye savaş açma hali ve geçmişteki her şeyi kötü olarak kodlama; tepeden, kesik, kopuk antoganzizmlarla dolu bir tarihselleştirmeyle yapılıyor.

Partiler arasında her kafadan bir ses çıkmasının olumsuz bir şey olduğu, A ya da B partisi olmadan daha iyi bir yönetim olacağı; iktidarda "tek" parti olmasının daha "pratik" bir işleyiş getirdiği dile getiriliyor. Burada üstü kapalı biçimde tek parti rejimi övgüsü yapıldığı söylenebilir. Diğer taraftan bunun muhafazakar-İslamı cenahın erken Cumhuriyet Dönemi için yaptığı eleştirilerle çeliştiği not düşülebilir.

"İkincisi, ben şunu gördüm, hiçbir koalisyon hükümeti başarılı olamamıştır, bir dikta rejiminin olması lazım belli ki, bir böyle tek başına iktidarın; işte bu sadece Ak Parti için geçerli değil: CHP bile başa gelse, MHP bile başa gelse bir tek başına gelmesi ki yapacağı icraatlar gerçekten olumlu olsun."⁵⁰

Yasama, yürütme ve yargı gibi temel organları uyumsuz çalışan bir devletin ve kriz içinde olan bir sistemin karşısında gücün bir elde toplanmasının *pratikte* faydalı olacağı vurgusu önemli görünüyor. Böylesi bir "pratik yarar"ın arkasında başka bir saikin olduğu da söylenebilir. Hiç kimsenin hukuksal güvencede olmadığı, siyasal alanın büyük oranda güç ilişkilerine çevrildiği bir zeminde, her şeyin "ya hep ya hiç"e bağlandığı anlaşıyor. Yani karşıdakini, kendisinden olmayanı ezmek ama bunun için daha da güçlenme ihtiyacı duymak gereğinden bahsedilebilir.

⁴⁹ Eski-geçmiş topyekûn bir değerlendirmeye alınmıyor. Bir kısmı paranteze alınırken bir kısmı yüceltiliyor. Yakın geçmiş olarak; kimi zaman 90'lar, 70'ler kimi zaman da erken cumhuriyet dönemi kastediliyor. Osmanlı dönemi ise bir referans kaynağı olarak gösteriliyor.

⁵⁰ CS7

Değişim Vurgusu ve Başkanlık Sistemi

Yönetimde ve sistemde *değişime* yönelik vurgu belli sacayaklarına götürülüyor. Biri cumhuriyet/ulus-devlet paradigmasının yetersiz-sancılı olduğu ve aşılamayan sorunlar yarattığı, diğeri imparatorluk geçmişinin/geleneğinin bu sancıların aşılabilmesinde örnek olduğu. Başkanlık sistemine dair anlatımlar dolaylı ya da doğrudan bu iki eksen üzerinden kuruluyor. 700 yıllık bir imparatorluk geçmişi ve hilafet yönetimi karşısında cumhuriyet sisteminin köklü bir yönetim biçmi oluşturmamış ve sancılar yarattığı eleştirisi gündem ediliyor. Artık yönetim sisteminin *değişmesi* gerektiği ve bundan çekinmemek gerektiği söyleniyor.

"Kafamızdaki tabuları yıkmamız gerekiyor. Biz birlikte olmalıyız. Kendi fikirlerimizi üretmeliyiz. Bunun üzerine yoğunlaşmalıyız. Bu olduğu sürece hangi yönetim tarzı bunu eğer destekliyorsa, sorun değil yani. Yönetim tarzının değişmesi bir problem değildir. Önemli olan totaldeki faydadır. İşin sonunda bizim için verimli olan neyse, o. Bu başkanlık sistemi olabilir, parlamenter sistem olabilir, işte bir başka sistem olabilir, kraliyet olabilir ne bileyim padişahlık olabilir. Hangisi bizim için iyi olacaksa onun gelmesinde bir sakınca yok yani. Yönetim sisteminin *değişmesi* büyük bir problem değil."⁵¹

Başkanlık sistemi tartışmasında adlandırmalara değil, pratikte olup bitenlere vurgu yapan, Türkiye'nin gelişmesine ve hizmete bakılması gerektiğini söyleyen bir anlayıştan da bahsedilebilir.

"Yönetim şekli önemli değil, insanların, oradaki yöneticilerin kafasında eğer güzel bir düşünce varsa 'Ben Türkiye'yi yönetiyorum, Türkiye'yi daha güzel bir yere taşıyorum' dese, nasıl yönetilirse yönetilsin önemli değil. Mesela dillendiriyorlar 'Başkanlık olsun, bilmem meclis olsun' fark eden ne bir şey? Türkiye'ye en güzel hizmet neyse onu yapsınlar. En güzel hizmet neyse bu ülkeye, daha güzel yapsınlar yani."⁵²

Bu başlıkta, ulus-devlet paradigması sorgulanırken kutuplaşma-kutuplaştırma meselesini daha farklı biçimde ele alan yaklaşımlardan da bahsedilebilir. Meselenin partiler ya da iktidar düzeyinde bir siyasi ayrım olmadığı, artık "milleti" tanımlayan ve birarada tutan

⁵¹ F1

⁵² A20

dinamiklerin işlemediği ve yerine yenisinin de konamadığı, temel sorunların buradan kaynaklandığı gibi bir argüman aktarılabilir.

"Cumhuriyeti kurduğumuzda, millet üzerine kurduk kavramı. Bunun yavaş yavaş ortadan kaldırılması, dini hatta mezhep üzerinden yeni bir kimlik kurmaya çalıştığımızı görüyorum ben. Bunun halkın tamamını kapsamayacağını, kapsamadığını şu anda, o yüzden bir problem yaşadığımızı, bu kutuplaşmanın ciddi ciddi ülkenin bazı kesimlerinin kendi içinde kalma amacını yok ettiği düşünüyorum. Ülkenin bazı kesimleri sadece A veya B değil birçok kesimi, artık bu ülkenin vatandaşı olmadığını, neden bu ülke için çalışmalıyım, neden bu ülke için vergi vermeliyim vs. sorularına tatmin edici bir cevap veremediğini kendi kendine düşünüyorum." ⁵³

Burada toplumu bir arada tutan ve bir milleti tanımlayan unsurlar devletin kuruluşundan başlayıp bugüne gelen tamamlanmamış-çözülmemiş bir mesele olarak görülüyor. Böylesi bir atmosferde de, çoğunluktan meşruiyet alan iktidarın her şeyi kendine mübah görmesinin, çoğunluğun kendini ifade edip diğer yarısına herhangi bir hak tanınamasının uzun vadede kaos ve kriz yaratacağı, gerçek çözümün de demokrasi olduğu vurgulanıyor. Nitekim muhalefet açısından yeni diye vaat edilen değişim sürecinin, hiçbir meşruluğu ve inandırıcılığı bulunmuyor. Aksine var olan eşitsizlikleri, kutuplaşmayı ve bölünmeyi arttıracak düşünülüyor. Ülkenin geleceğini belirsiz kılacağı endişesi duyuluyor.

"Kurunun Yanında Yaş da Yanarken" Meşrulaştırma Çabaları

Yeni bir sistem ve düzen kurulduğu argümanı ile birlikte bu süreçte haksızlıklar yaşanabileceğiyle ilgili bir meşrulaştırma çabası fark ediliyor.

"Adalet konusunda dediğim gibi bir geçiş süreci yaşanıyor, muhakkak birilerinin şeyi olacak, canı yanacak, hani çok amiyane bir tabirle 'Kansız devrim olmaz' derler ya, hani bu öyle bir şey. Umarım böyle mazlum insanların bu konuda canı yanmaz, bir şeyler için maşa olmazlar. Dediğim gibi genel olarak ilk aklıma gelen eleştirdiğim ve takdir ettiğim şeyler bunlar." ⁵⁴

⁵³ MS13

⁵⁴ CS6

Ülkenin çok karışık süreçlerden geçmesi, tehdit altında olması, güvenlik ve kontrolün artırılmasını "anlaşılır" kılıyor. Geçiş sürecinde bir varlık savaşı verildiği, demokrasinin öncelikli sorun olmadığı, önemli olanın *devletin devamlılığı* olduğu söyleniyor.

Bugün yaratılan mağduriyetlere karşı ise herhangi bir empatiden anlayıştan bahsetmek zor görünüyor. Soruşturma ve atılmaların bir tasfiye, ayıklama ve temizlik süreci olduğu açıklıkla ifade buluyor. Böylesi bir sürecin elzem olduğu, haksızlıklar varsa bile süreç sonunda giderileceği söyleniyor.

Cezai adaletsizliklerin yaşanabileceği, siyasetin karmaşık bir iş olduğu,"dün iyi geçindiklerinizle bugün çatışabileceğiniz" fakat son kertede önemli olanın devletin devamlılığı olduğu vurgusu yapılıyor. Özellikle 15 Temmuz sonrasında, sistemin bozulmasıyla çok daha büyük bir kaosa uyanma korkusu duyduğunu söyleyenler; devletin bekası meselesini öne çıkarıyor.

"Devletin bekasıyla ilgili bir sıkıntı gördüğüm zaman, hissettiğim zaman ya da işte hani bir sistem bozulacak ve çok daha büyük bir kaosa uyanacağımız gerçeğiyle karşılaşacağımı düşündüğüm zaman oy veriyorum. Ve o kaosu en azaltabilecek partiye oy veriyorum kendimce... Ama son 3 yıldır hasbelkader ben AK Parti'ye oyumu verdim. Vermek zorunda hissettim kendimi. O da o dediğim gerekçeden dolayı. Ama bugün mesela kendimce işte o tehlikeyi görmem, partiye oy vermem, hiçbir partiye oy vermeyebilirim. Ya da işte gene bulursam böyle bir manyak, ona oy verebilirim. " ⁵⁵

Bu tutum, AKP'nin ve artan oranda Erdoğan'ın iktidarda kalabilmesini; bir "devlet" meselesi haline getirmeye çalıştığını gösteriyor. Fakat bu çaba, muhalif kesimler için kabul edilemeyecek ve meşru görülmeyecek bir veçhe taşıyor.

Lider Fetişizmi: Aşkın Bir Temsil ve Özdeşlik Kurulan Bir Güç İmgesi

Erdoğan'ı devletle özdeşleştiren, devletin bölünmez bütünlüğünün simgesi ve temsili olarak kodlayan bir anlayışın parti tabanında yerleştiği, özellikle 15 Temmuz'un ve yarattığı korku dünyasının bu açıdan katalizör olduğu anlaşılıyor.

⁵⁵ F2

"Valla bir arada unsurları bizim tutmamızın tek yegâne sebebi, başımızda güvenilir bir devlet adamı olması; güvenilir bir devlet adamı ve de cesaretli, güvenilir bir devlet adamının olması gerekiyor. Şu anda da anladın mı, başımızdaki güvenilir bir devlet adamı var, çünkü olmasaydı var ya, inan kızım başımız felaketlere geçecekti, yani Suriye'den, Irak'tan beter olacaktık. Ben çünkü Ortadoğu'da yaşadım, Ortadoğu'yu biliyorum, o yüzden biraz da konuşuyorum, yani anlatıyorum size durumları."⁵⁶

Erdoğan'dan "Reis" olarak bahseden, onun duruşuna, tavrına ve siyasal manevralarına methiyeler dizen erkekler sıkça kendilerini onun yerine koyup, bir özdeşlik kurabiliyor. Burada toplumsal cinsiyet açısından kendilerinin muhafazakâr kodlara sahip olması, temsiliyet bulmalarının yönlerden biri olarak açığa çıkıyor. 28 yaşında genç bir adamın Erdoğan'ın kadın-erkek meselesinde kamusal alanda rahatsızlık yaratan söylemleri hakkında "kural olarak yanlış ancak mantığıma uyuyor" diye belirttiği şey, bunun örneklerinden biri.

Burada lider figürünün aşkınlığıyla birlikte ona korunması gereken, sahip çıkılması gereken bir değer, "emanet" olarak bakıldığından bahsedilebilir. Parti içi eğitimlerde ve faaliyetlerde Erdoğan'ın liderliği ve karizması üzerinden oluşturulan paradigmanın Erdoğan'ın "koltuğunun sallanması"ndan ziyade Erdoğan'ın kendisi üzerinden çizildiği fark ediliyor. 15 Temmuz'daki seferberliğin Erdoğan'ın şahsı üzerinden ve bir yangın alarmı seviyesinde gerçekleşmesi aynı bağlamları içeriyor.

Kadınlar açısından Erdoğan'ın yüceleştirilmiş, putlaştırılmış bir değer ve anlam taşıdığının altı çizilmeli. Özellikle eğitim sermayesi açısından dezavantajlı olan orta ve üstü yaş grubu kadınlar için lider merkezilik önemli bir yerde duruyor. Öyle ki lider, uğrunda yaşamın feda edilebileceği bir "kutsal" olarak anlamlandırılıyor.

"Yaşam değil, ölmek var benim içimde....Cumhurbaşkanımızı öldürmek isteyen varsa bizi öldürsün ve topraklarımızı koruyalım diye mücadele verdim."⁵⁷

⁵⁶ CS15

⁵⁷ DN118

Bu sözleri sarf eden 50 yaşlarında Trabzonlu bir kadın. Kendisi ekonomik anlamda zor koşullarda büyümüş, yıllarca güvencesiz çalışmış biri. Kendisinin Erdoğan'ı mitleştirme ve yüceleştirmesi hem sınıfsal hem sosyal anlamda benzer yapısal koşullara sahip pek çok kadının bakış açısını temsil ediyor. Bu kadının Erdoğan'la kurduğu ilişkinin platonik düzeyde gerçekleştiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisinin böylesi bir biçimi beslediği düşünülebilir. Bu kişinin gördüğü rüyayı aktarmakta fayda var:

"Cumhurbaşkanımız o gece, Allah'ım ya rabbim, ben zaten rüyasını gördüm. Baktım ki şey, rüyamda bir uçurumdan aşağı düşüyorum. Dedim ki "Allahım" yani uyandım, düşmeden uyandım, dedim ki, bu yaşıma kadar böyle bir rüya görmedim, çok etkilendim ve uyandım, korktum, bu olayı yaşadık. Daha sonra birkaç gün, yalan söylemeyeyim bir-iki gün mü geçti –Rüyada tövbe yalan olmaz- kurtulacağımızı gösterdi Allah bana, yani o net bir rüya, yani sadece kurtulacağımız sinyali vardı bende. "Bin şükür Allah'ımıza" dedim. Allah'ımıza şükürler olsun ki en etkilendiğimiz cumhurbaşkanımızı, yani 15 dakika ara ile kurtuluyor. Demek biz ona çok bağlıyız ki, ben çok etkilendim, rüyayı, "Allah bana o rüyayı ondan gösterdi" diyorum. Hani valla biz şok olacaktık, neyse tam aşağıya düşmedim, cumhurbaşkanımız da kurtulmuş oldu."⁵⁸

Kadınlar cephesinden kurulan bu düzeyde bir ilginin, aile-evlilik hayatı üzerine ve kadın-erkek ilişkileri üzerine yapılacak araştırmalarla derinlikle bakış açıları kazandıracağı eklenebilir.

VII. Batı Karşısı Söylem ve Yerinden Edilen Kavramlar

Türkiye'nin gelişen, ekonomik olarak büyüyen bir ülke olduğu ve bu anlamıyla eskisine göre çok farklı bir imaja sahibi olduğu sıkça vurgulanan noktalardan biri. Bu kanı sadece iktidarı destekleyen parti seçmenleri değil kendisini milliyetçi olarak nitelendiren kesimlerce de dile getiriliyor. Dikkat çekici biçimde, ticari kaygılar ve ekonomik faaliyetler de buna içkin olarak ifade ediliyor.

⁵⁸ DN118

"Dünyadaki yerimiz bir 15 seneye, bir Cumhuriyet'in kurulduğu döneme bakarsan çok çok iyi durumda, yani gerçekten.. Ekonomi gücü, ekonomi ve siyasi yönden de güçlüyüz. Niye dersiniz ben Erdoğancı bir adam değilim ama Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ferdi olarak söylüyorum, şu ülkeye kim hizmet ediyorsa böyle ticari yönden diyeyim, çünkü ben ticaret adamıyım, onu beğenirim. Şu andaki en çok kaynak da ticari yönden bize verildiği için ben o yönden güçlü görüyorum Türkiye'yi ve söz sahibi olarak görüyorum ve bakıyorum işte bakanların yurtdışına gittikten sonraki cümlelerine, çok böyle keyif alıyorlar konuşurken, yani rakamları konuşurken keyif alıyorlar. O yönden ben başarılı görüyorum."⁵⁹

Söylemlerde yükselen bir Batı karşıtlığı fark ediliyor. Batı karşıtlığı, Türkiye'nin büyük güçler karşısında eskisine göre daha güçlü ve bağımsız bir ülke olduğu söylemiyle birlikte gidiyor. Türkiye'nin Ortadoğu'da varsayılan misyonu ve imajı üzerine güzellmeler yapılıyor.

Batı'nın Ortadoğu'da siyasetine müdahil olması, Türkiye'deki farklı siyasal akımlarca, özellikle sol siyaset açısından önemli bir politik gündem olmuştur. Emperyalizm, sömürgecilik, tam bağımsızlık kavramları, NATO karşıtlığı bu açıdan siyasal programları ve eylemlikleri belirleyen güçlü mefhumlar arasındadır. Fakat şimdi bu kavramların çarpıtılmış/pragmatik biçimde söylemlerde yer etmesi dikkat çekici. Sol siyasetin bohçasında yer alan *emperyalizm* ve *bağımsızlık* kavramlarının kullanıldığı fakat imparatorluk imgesinin süzgecinden geçirilerek, ekonomik itkilere sahip anlamlarla çarpıtıldığı anlaşıyor.

"Valla Türkiye'nin bana göre en önemli sorunu ne kadar bağımsız gözükse de bağımsızlık sorunu gibi geliyor bana, yani bu ülke yıllardır, yani halkın seçtiği ama; tabii bana göre, bu benim kendi fikrim, sözde siyasetçiler –sözde diyorum- her birisinin ipi Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'daki insanlar tarafından yönetildiği için bu ülke zaten bu hale geldi."⁶⁰

"Valla dünyanın; benim şahsi düşüncem, emperyalistler Türkiye'ye musallat oldu; şahsi düşüncem bu. Dolayısıyla altı ay önce Türkiye'nin en ciddi meselesi terör iken şimdi global bir terör olduğunu düşünüyorum."⁶¹

⁵⁹CS19

⁶⁰ CS3

⁶¹ A22

Türkiye'nin AB, IMF ve Amerika'dan kopması, ekonomik ve politik olarak dışa bağımlılıktan kurtulması gerektiği öne çıkan noktalar arasında yer alıyor. AB'ye girilmesinin şart olup olmadığı, NATO'ya üye olmanın faydalarının-zararlarının ölçülmesi gerektiği de tartışma konuları arasında yer alıyor.

AKP'nin iktidar döneminin uzunca bir periyodunu kaplayan AB'ye üye olma çabasının/meselesinin büyük bir farklılıkla neredeyse tersinden bir tavırla ele alınması, sonuçlarını henüz göremediğimiz önemli bir değişime işaret ediyor.⁶² Parti liderlerinin bu minvaldeki söylemlerinin tabana da yansıdığı ve hızla yankısını bulduğu anlaşıyor.

"Biz Avrupa Birliği'ne girip ne olacağız? Hani ney bize faydası olacak? Atıyorum en basit vize serbestisi filan diye geçiyor, zaten Türkiye'ye baktığınız zaman genelinde kaç kişinin vizesi, yani kaç kişi yurtdışına çıkıp geliyor? Biz sadece, bunun tabii farklı getirileri de olur illa ki ama sadece biz bunun için, bazı birkaç tane şey için yıllardır Avrupa Birliği'ne girelim, Avrupa Birliği'ne girelim [deniyor]. Türkiye çok ufak bir ülke değil ki Avrupa Birliği'ne ihtiyacı yok, Avrupa Birliği'nin de açıkçası bize ihtiyacı yok. Onun için ben çok, kapısında resmen böyle hani tabiri caizse "Alın bizi, alın bizi, alın bizi" "Şunu yaparsanız alacağız." Yapıyoruz, almıyorlar, "Bunu yaparsanız alacağız" almıyorlar. Bence hani çekin elinizi eteğinizi, "Vazgeçtik" denir artık nasıl bilmiyorum, "Girmiyoruz" deyin, yani biz sonuçta kendi başımıza ufak tefek bir ülke değiliz, atıyorum nüfusu 3-5 milyon olan bir ülke değiliz, gayet her şeyimiz var. Girmesi gerekiyor mu? Tabii o benim bileceğim şey değil ama ben kendi görüşümü söylüyorum sadece."⁶³

İktidarı destekleyenlerce en çok ifade bulan konulardan bir diğeri ise Türkiye'nin imajına yönelik. Buna göre dış kamuyounda, Batı karşısında Türkiye'nin eskisinden oldukça farklı imaja sahip olduğu belirtiliyor. Türkiye'nin gelişmesinin istenmediği ve engellendiği, bunun Müslüman bir ülke olarak görülmesiyle ilgili olduğu; buna rağmen dışarıda dik bir duruş sergilediği, ceket iliklemediği ve lafını esirgemeyen bir liderce güçlü biçimde temsil edildiği görüşü öne çıkıyor.

"Zaten Türkiye güçlü bir devlet, Türkiye'nin güçlenmesini de kimse istemiyor, neden biliyor musunuz? Yani Türkiye güçlenirse işte Avrupa'dan borç almaz, onlara boyun eğmez, yani [onların] istediği hiçbir

⁶² AKP'nin kuruluşu dahi, Milli Görüş Hareketi içinde "Amerikan Projesi" olarak değerlendirilmiş ve Amerika ile ilişkilerin değişmesi gerektiğini söyleyen "yenilikçiler" grubu yani AKP kurucuları, büyük eleştiriler almışlardı.

⁶³ E15

şeyi yapmaz, kendi başına hükmeder, kendi istediği kanunlarını uygular, kendi ülkesinde olur, yani insanlar işsiz güçsüz kalmaz. Bu yüzden Türkiye'yi devamlı karıştırmak istiyorlar"⁶⁴

"Avrupa bölgesinde mesela Türkiye'nin büyümesini hiç kimse istemiyor. Türkiye'ye faydalı bir insan gelmesini istemiyorlar, herkesin gözü de Türkiye'de, anladın? Ondan dolayı Türkiye'yi sıkıntıya koymaya çalışıyorlar." ⁶⁵

Dik duran, gerektiğinde "hayır" diyen, Batı'nın ekonomik yaptırımlarından kurtulan ve hızla gelişmekte olan bir ülke imajı vurgulanıyor. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu'da öncü bir rol aldığı, Türkiye'nin İslam alemini temsil ettiği, Osmanlı geçmişine atıfla, bölgedeki temsili ve liderliğiyle güçlü bir imaj çizdiği de sıklıkla vurgulanıyor. Türkiye tarihinin cumhuriyetle başlamadığı, Osmanlı'ya dayandığı ve saygınlığı olduğu, eskiden gelen bir gücü ve itibarı olduğu altı çizilen noktalar arasında yer alıyor.

"Suriye ile bir sorun olduğu zaman Türkiye'ye nasıl geliyorsa veya Irak'ta bir şey olduğunda geliyorlar veya Trakya'da bir şey olduğunda Türkiye'ye geliyorlar. Çünkü merkez burasıydı. Osmanlı'nın merkezi Anadolu. O nedenle Türkiye kendini, eski gücüne tekrar kavuşmak için ister istemez, o yönde çalışmalarının da katkılarıyla belli bir duruma gelmek zorunda ve gelmeye başladı diye düşünüyorum... Yeniden bir silkelenme, yeniden bir kimlik sahibi olup yeniden kendi bölgesinde, kendi eski etkinlik bölgesinden söz sahibi olmaya çalışan, onlara destek olmaya çalışan bir ülke haline gelmeye çalışıyoruz." ⁶⁶

Yine Türkiye'nin bölünmesinin ve parçalanmasını isteyen düşmanlarının olduğu sıkça ifade ediliyor. 15 Temmuz'un, "İkinci Suriye" denemesi olduğu Türkiye'deki etnik-mezhepsel sorunların bu nedenle "kaşındığı", "iç savaş provası yapıldığı" da baskın-hakim bir kanaat olarak beliriyor.

Türkiye'deki darbelerin, dış mihraklarla ilgili olarak değerlendirilmesi ve gündem edilmesi de vurgulanması gerek noktalardan. Türkiye'nin uzun bir zaman Amerika tarafından yönlendirildiği, bundan sonra ise bu durumun değişmeye başladığı, "Türkiye'nin artık kendi sesini çıkardığı"na yönelik fikir yaygınca ifade buluyor.

⁶⁴ CS16

⁶⁵ CS13

⁶⁶ H5

"Ben bunları gördüm, yani yaşadım yani. Kaddafi'nin zamanında sarayını bombaladıkları zaman Trablus'taydım ben o zamanlar, orada da Amerikan anladın mı filosu geldi, Kaddafi'nin sarayını bombaladığı zaman oradaydım. Buradaki ihtilallerde de buradaydım, yani çok acı bir şekiller. Hele bu yani ihtilal durumu, çok canı bir şekilde bir şekil geçirdik yani. Allah da gene Cenab-ı Allah acıdı bize, yani bu durumu yapamadılar, yarıda kaldılar yoksa yapmış olsalardı çok fena durumumuz olacaktı...Hepsi bunların Amerika'dan hazırlanmış, tezgâhlanmış işler bunlar. Hepsi hazırlanmış, yani dışarıdaki ülkeler bize, yani Türkiye'nin ilerlemesini, büyümesini istemeyen ülkelerin yapmış oldukları bize tuzaklar bunlar. Daha bir ton tuzaklar kurulmuş ama o tuzakları da Allah'ın izniyle geçilecek, ben öyle görüyorum."⁶⁷

Batı karşıtlığının, darbe girişimi ve Suriye meselesiyle birlikte anılmasının altı çizilebilir. Buna göre Türkiye'de darbelerin ve siyasi istikrarsızlığın asıl olarak -Batılı- egemen güçlerin müdahaleleri neticesinde gerçekleştiğine dair düşünceler sıklıkla ifade ediliyor. Ülkenin karışıklığa ve kaosa götürülmek istenmesi, Hristiyanların-Yahudilerin ya da Amerika'nın, İngiltere'nin Ortadoğu projeleriyle ilgili olarak dile getiriliyor.

VIII. Herkesi Kesen Ortak Kanaat: Sınıfsal Eşitsizlik ve Adaletsizlik

Farklı siyasal partileri destekleyen, farklı cinsiyet-etnisite-yaş ve sınıf grupları içinde yer alan tüm kesimler için *sınıfsal eşitsizlik* ve bunun yarattığı adaletsizlik ortak bir kanaati oluşturuyor. Bu minvalde özellikle geçim sıkıntısı, borçlanma, işsizlik, asgari ücretin yaşamı idame ettirmeyecek kadar düşük oluşu ve hayat pahalılığı en önemli sorunlar olarak ortaya konuyor. Ekonomik dar boğazda bulunduğu, borçlanmadan işlerin dönemediği, alınan maaşların geçinmeye yetmediği, hayat şartlarının zorlaştığı, savaşların artık her yerde olduğu ve etkilerinin hissedildiği sıkça zikredilen konular arasında.

Fakat bu kadar yakıcı bir sorun olarak belirtilmesine rağmen bu konuda da "sorumlu bir özne"den bahsedilmiyor. Artan yoksullaşma karşısında ne hükümetin ekonomi politikaları ne de uygulamaları tartışma konusu ediliyor. Sınıfsal eşitsizlik; zengin-fakir ayrımı ve adaletsizlik

⁶⁷ CS15

bağlamında ele alınırken düzenin böyle kurulduğu, dünyanın hiçbir yerinde bu anlamda bir adalet olmadığı, zenginlik ve fakirliğin fitratta olduğu söyleniyor.

"Hatta bir hadis vardır, insan bir dağ kadar altını olsa, bir o kadar daha olsun diye ister diyor. Fıtratımızda var, insan yapımızda var. Normaldir. Olması da gerekir. Yani bu kadar bana yeter, daha fazla büyümeyeyim, zengin olmayayım demek doğru değil. Önemli olan, beraber yaşadığımız diğer insanlara da adil davranabilmek."⁶⁸

Dünyevi yaşamın yozlaştığı ve bu nedenle değersizleştirildiği bir yaklaşım da fark ediliyor. Para hırsının göz bürüdüğü, kardeşin kardeşe kazık attığı güvensiz bir dünyada yaşandığı, daha en baştan adaletsiz bir düzen kurulduğu ifade ediliyor. Buna göre; parası olanın ve gücü olanın sözünün geçtiği ve hakkını alabildiği bir düzende, pek çok şey iktidara özgü görülmüyor.

Burada görüşmecilere uzun yıllardır iktidarda kalan destekledikleri partinin bu yöndeki politikaları ya da uygulamaları hakkında soru sorulduğunda geçıştirdikleri, cevaplamaktan imtina ettikleri, failden ziyade, düzene-sisteme vurgu yaptıkları fark ediliyor. İşsizlik meselesi örneği üzerinden sorunu kişilerin kendine yükleme, kendi tercihleri gibi sunma gibi bir yaklaşım gösteriliyor. Genç işsizliği için de, gençlerin çalışmaya yanaşmaması, iş beğenmemesi sorun olarak gösteriliyor. Geçim sıkıntısı ise lüks tüketime, harcamaların artmasına, bütçe hesabı yapılmamasına bağlanıyor. Hayat standartlarının yükseldiği, lüks tüketimlerin arttığı, belediye hizmetlerinin yayıldığı, ticaret hacminin genişlediği gibi argümanlar da sıralanıyor.

Burada çelişkili bir argümandan da bahsedilebilir: bir taraftan ekonomik büyümeden, borçların silinmesinden bahsedilmesi diğer taraftan bunun gündelik hayata, geniş kesimlerin hayatına yansımaması durumundan. Asgari ücretin çok düşük olmasının vurgulanması, ekonomideki büyümenin alttakilere yansımadağı gerçeğini ortaya çıkıyor. İktidar desteklense de, işçileri ve çalışanları gözeten politikalar güdülmemesine yönelik eleştiriler de getirilebiliyor.

⁶⁸ H7

IX. Adam Kayırmacılık ve Liyakat Sorunu

"Şu anda Türkiye'nin en önemli sorunu kamu personel sistemi içerisinde memur alımı yapılırken liyakat sistemine uymamak. "Liyakat" demek Latince bir kelime, "meritokrasi" de deniyor buna, yani herhangi bir kamu kurumunda bir mevkie, bir makama kişi alınırken gerekli yetenekleri ve layikiyeti sağlayan kişinin alınmayıp daha çok kayırmacılık, partililik, despotizm denilen kavramlar çerçevesinde kişinin alınması ki bununla beraber de ne oldu? En acı faturayı da gördük, zaten bu yakında yaşadığımız sıkıntılar. Türkiye'de şu anda temel yaşanan bütün sorunların hepsinde liyakat sistemine sahip olmamanın getirdiği olumsuzluklar yatıyor."⁶⁹

Türkiye siyasi kültürüne özgü olan kadrolaşma ve patronaj ilişkilerinin derinleşerek devam etmesi tabanda adam kayırmacılık ve liyakat sorunu etrafında gündem ediliyor. Oturmuş bir sistemin olmaması, normların ve uygulamaların kişiye göre değişmesi en büyük problemler olarak görülüyor. Yukarıdaki örnekteki gibi kadrolaşmaların ve darbelerin yolunu açtığı düşünülüyor.

Kamuya ya da herhangi bir kuruma alımlarda, sistemin ciddi bir "taraflaşma" yaratarak işlediği algısı yaygın görünüyor. Parti kimliğinin ya da "Erdoğan taraftarlığı"nın iş bulmada, görev edinmede, bir yere-koltuğa geçmede zımni bir kriter olduğu düşünülüyor. Başka siyasi çizgide olanların ya da böylesi bir tarafgirlik belirtmeyenlerin devlet-bürokrasi-kamu görevlerinde bulunma şansının az olduğu inancı ise güçlü görünüyor. Burada sistemin kişiler üzerinden yürüdüğü ve olması gereken kişilerin koltuklarında olmadığı eleştirilen konuların başında geliyor. Çarpıcı ve ilginç biçimde liyakat meselesi iktidarı desteklemiş ancak çekinceli kesimlerce gündem ediliyor; genç kesimlerde bu sorunun daha fazla dillendirilmesi de bir diğer dikkat çekici nokta. Kamu ve bürokrasi alanında yaşanan büyük tasfiyeler tabanda yakinen hissediliyor ve henüz bunun sonuçlarının neler olacağını kestiremiyoruz.

Bugün Türkiye toplumunun eşitlikçi olmadığına dair en çarpıcı vurgu, devlet memurluğu için de herhangi bir sektörde çalışmak için de "tanıdık, eş dost selamı" gerektiği konusunda yapılıyor. Buna göre liyakat üzerinden alımların yapılmadığı; adam kayırmacılık üzerinden sadakat ve güven kriterinin öncelikli olduğu bu nedenle tecrübesiz insanların da bir yerlere

⁶⁹ CS5, MHP seçmeni.

getirildiği anlatılıyor. Burada özellikle parti kimliğinin bir bariyer olması meselesinden bahsetmek gerekir. Parti kimliği aynı zamanda toplumun diğer kesimleri için de bariz bir engel ve baraj işlevi görüyor. Kadro alımlarının parti kimliğine/taraftarlığına göre yapılması sorun olarak görülüyor.

"Ya bizde, bir zaman ezilmiş olup sonradan bir iktidara veya şeye geldiğinde, abi biz çok ezildik, şimdi sıra bizde. Biz de insanları ezelim algısıyla hareket edildiğinden, bir adalet ortamı olmuyor. Ki bundan sonra olur mu diyorsanız, onu da düşünmüyorum. Bir şekilde herkes, ha benim canım buradan yanmıştı, ben de can yakayım şeyiyle gidiyor. Veya kadrolaşma dediğimiz şeyi. Ya da adillik, nasıl ifade edeceğim. Şeye baktığımızda da, insanların algısına baktığımızda da, insanların adalet kavramı kaymış gibi geliyor. Mesela çoğu için hükümet bazlı bakarsak AK Parti, evet AK Parti iktidara geldiyse kendi adamlarını getirecek. Şeyi bu, adalet olarak görüyor. Bu yüzden bizde kavramların yerine oturmaması da belki bir sıkıntı."⁷⁰

Aynı habitusa sahip kesimler iktidara yakınlığına göre ihalelere giren, çok iş yapan, haksız rekabete yol açan, iş alımlarında hoşnutsuzluk yaratan patronaj ilişkilerinden sıklıkla eleştirel bahsediyorlar. Bu, iktidarın kamusal kaynakları-devlet kaynaklarını yerel yönetimler de dahil olmak üzere dağıtırken ya da bu ilişkiler ağına dahil ederken tabanda memnuniyetsizlik yaratan, göze batan uygulamalarda bulunduğunu da kanıtlıyor.

"Ama bir devlet kurumuna bile girmek için böyle bir önce Ak Parti Gençlik Kolları'nda üye olacaksın ki ondan sonra, yani herkes kendi adamını yoksa herkes çok eşit bir şekilde aynı haklardan yararlanıyor söylenilemez bence."⁷¹

"Belediyelere gittikleri zaman alınan işçiler bile genelde kendi partisinden oluyor, yani bunu bizzat benim arkadaşlarım var çalışan belediyede zabıta olsun, belediyede çalışan farklı arkadaşlar da var; kesinlikle aldıkları elemanlar, işte kendi şeylerine aldıkları elemanlar, farklı bir yerlere verdikleri elemanlar kendi partisinden içinden oluyor. Atıyorum, ben bir yere bir dükkân açmak istiyorum, atıyorum küçük bir büfe açacağım ne olursa olsun, oraya bile kendi adamını yerleştirmeye çalışıyor, kendi partisinden olan veya kendi desteklediği. Böyle çok örnek vardır yani bu şekilde olan."⁷²

⁷⁰ F3, devlet memuru.

⁷¹ CS7

⁷² E5

Yani liyakata değil de parti kimliğine, hatta sadakat düzeyine bakılması, yakınlığa bakılması, belli hemşeri gruplarından olunması zımni kriterler olarak hoşnutsuzluk yaratıyor. Örneğin 1990 doğumlu, bir devlet üniversitesinin bilgi işlem bölümünde çalışan genç biri, makam şoförlüğü yapan babasının ilişkileri üzerinden iş bulduğunu söylerken, bu ağların elzem olduğuna vurgu yapıyor. Konumları gereği kamusal-bürokratik alandaki işleyişi gözlemleyebilme imkanlarına sahipler ve iktidarı destekleseler de eleştirel bir tutumları var. Rant ve çıkar ilişkilerinin olduğu, kurum görevlilerinin Megane, sıfır Fluence gibi lüks araba markalarını kullandığı, mesai saati içinde kalmadığı gibi serzenişlerde bulunuyorlar. Belli iş çevrelerinin öne çıkmasının bariz biçimde huzursuzluk yarattığı anlaşılıyor.

"Asıl sebebi belirli firmalarla bunların genelde yapılması, yani hep yapılan hizmetler baktığınız zaman genelde benzeri firmalarla yapılması ve bunu yapıyorsunuz da biraz belli etmeyin, yani bunu çok göz önünde yapıyorsunuz, yani bunu birazcık araştırmayla bilgi sahibi olabiliyorsunuz, yani öyle söyleyeyim: kimin ne yaptığı falan gibi. E insanların birazcık da bunlar da akıllarının bir yerinde var, sen ne kadar hükümet yanlısı da olsan gene kızılıyorsun bazen...Kimin biliyor musunuz? Muhtemelen zaten hepsi Laz, Trabzonlu."⁷³

"Torpilde siyasi güçler oynuyor, işte siyasi tarafa yakınsan torpilli olursun, işini görebilirsin o kadar".⁷⁴

Liyakat meselesiyle bağlantılı olarak üniversiteli işsizliği, beyaz yakalı işsizliği de bir sorun olarak gündem ediliyor:

"Yani bir mevzuda yeterlilik, herhangi bir makam vs. olacağı zaman, birilerinin selamı falan değil de, benim azmime, benim durumuma göre bir yerlere gelebilmem lazım yani. Hani şu zaman diliminde bunu pek göremiyoruz. Yani birkaç selamla birkaç şey halledilebiliyor."⁷⁵

X. "Laiklik" ve "Yaşam Tarzı" Meselesini Birbirinden Ayırmak

Muhalifler ve iktidarı destekleyenler açısından laiklik bambaşka biçimlerde algılanıyor ve değerlendiriliyor. Muhalifler açısından laiklik, en başta yaşam tarzına yönelik bir mefhum fakat kaybedilmeye başlanan bir kazanım-değer olarak görülüyor. Bununla ilgili olarak

⁷³ H5

⁷⁴ A4

⁷⁵ MS12

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve merkezde yer alması, dini yaşam tarzı biçimlerinin ve özellikle Sünni mezhep tarzının dayatılması eleştiriliyor. Ramazan aylarında "mahalle baskısı" olduğu da sıkça dile getiriliyor. Aynı biçimde kadın-erkek ilişkilerine müdahale ile ilgili hoşnutsuzluklar belirtiliyor. Siyasal anlamda köktenci İslami oluşumların desteklendiği, eğitim müfredatındaki düzenlemelerden kaygı duyulduğu belirtiliyor. İktidara yakın olanlar açısından ise laikliğin çoklu, çelişkili anlamları olduğu söylenebilir. En başta laiklik ve yaşam tarzı meselesi iki farklı kavram olarak ele alınıyor. Laiklik, "artık" hayat tarzına müdahale edilmemesi anlamında başörtüsü yasağının kalkması, dini kısıtlamalarının olmaması gibi örneklerle tanımlanıyor.

Genel olarak laikliğin çoğunlukla isteksizlik yaratan ve bazen olumsuz çağrışıma sahip bir kavram olduğu anlaşıyor. Yaşam tarzı meselesine ise çok daha esnek ve olumlu yaklaşıyor. Kimsenin yaşam tarzına müdahale edilemeyeceği, herkesin istediğini yapma hakkına sahip olduğu ve hali hazırda yapabildiği söyleniyor. Laiklik ise din düşmanlığı, başörtüsü yasağı ve 28 Şubat Fobisini canlandıran bir kavram olarak değerlendiriliyor. Laiklik ile ilgili konuşulurken, savunmacı ya da refleksif bir tutum sergileniyor.

"...Bir Müslümanın laik olabileceğine inanmıyorum veya o sistemi benimseyebileceğine, o sistemle yaşayabileceğine inanmıyorum; genel olarak şeyim bu."⁷⁶

" Şimdi isteyen laik olur, isteyen olmaz. Misal ben laik sevmem, öbür adam sever. 'Ben laik değilim de Müslümanım' derim elhamdülillah."⁷⁷

Laikliği sert biçimde direk "diktatörlük" olarak tarif eden, dünyanın hiçbir yerinde Batılı ülkelerde de laik bir sistemin olmadığı, dinin bir biçimde yaşamın parçası olduğu, bu anlamıyla laikliğin Türkiye'nin toplumsal yapısıyla uyumlu olmadığına dair düşünceler de ifade ediliyor:

"Laiklik diye bir olayın olmadığı, laikliğin dinsizlik olduğu: "Valla laiklik, zaten laiklik diye bir olay yok. Laiklik, dinsizlik anlamına geliyor, tamam mı? Laik kaç tane ülke var diye saysan, belki iki-üç tanedir; birisi Fransa, birisi Türkiye; dinle devlet işlerini birbirinden ayırmak maksat. Dinsiz devlet olmaz,

⁷⁶ CS6

⁷⁷ CS14

      Amerika'da bile, Rusya'da bile ya da bir başka yerde bir kanun   kaca  ı zaman Vatikan'a soruyorlar"⁷⁸

"Diğeri ise insanların beyinde nasıl oluşturulmuşsa artık, din düşmanlığı. Yani herhangi bir dine mensup demeyelim de daha çok İslami olarak bir şeyler yapmaya çalışan ya da bu konuda özgürlüklerini kullanmaya çalışan insanlara karşı bir köstek olarak kullanılıyor. Yani yakın geçmişte bu çok fazla etken olmadı. Ama daha öncesinde, yani bir 15-20 yıl öncesinde laiklik büyük bir sıkıntıydı yani. Laiklik elden gidiyor, her şey alt üst edebiliyordunuz yani. Bir insanı içeriye alabiliyordunuz vs. birçok şey olabiliyordu o anlamda. Bu kırılma gösterdi. Bence laikli  ın tanımının da yapılması gerekiyor. Ne olduğu, ne anlam ifade ettiği, bizim için gerekli mi, gereksiz mi, olmalı mı, olmamalı mı, bir tanımı olması gerekiyor.       tanımla alakalı sıkıntı var."⁷⁹

"Laiklik ne demek? Ondan sonra, o laiklik benim işte bir takım sembol, işte ba    rt   gibi sahip olmama izin vermeyecek ve hepimizi tek tiple  tirip aynı şekilde sisteme yani kamuya kabul edecekse, öyle laikliği ben istemiyorum."⁸⁰

İktidara eleştirel yaklaşan başörtülü bir kadının laikliğe yaklaşımı, meselenin çetrefilli olduğunu ve sorunun belki laiklik ile değil de "yaşam tarzı"   zerinden ele alındığında ortaklıklar yakalanabileceğine, "  teki" ile empati kurulabileceğine dair ipuçları veriyor.

"Bugün g    şu anda iktidarın elinde. Dolayısıyla güçlü, her zaman güçlüdür ama     le bakmak lazım benim fikrim, siyasi olarak baktığın zaman ayrışmalar da gayet doğal,       ikisinin de farklı görüşleri var; birisi diyor ki "Benim yaşam tarzım bu olmalı" birisi de diyor ki "Benim yaşam tarzım bu olmalı" veya çoğunluk öyle diyor ama yüzde 20, yüzde 40'ı, yüzde 30'u d    nmek gerekiyor..⁸¹

Laikli  ın tektip  ilik değil en başta "farklılıklar"ın kabul edilmesi koşuluyla anlamlı bir referans olacağı anlaşılıyor.

⁷⁸ CS16

⁷⁹ F1

⁸⁰ F2

⁸¹ CS19

XI. Demokrasinin Batı'ya ve Ortadoğu'ya Referansla Önemsizleştirilmesi

Türkiye'nin demokratik olup olmadığıyla ilgili soru karşısında muhalif kesimler çok net olarak hayır cevabını veriyor; yakıcı biçimde yaşadıkları, okudukları ve duydukları sorunlardan bahsediyorlar. Tutuklamalar, yargılamalar, devletin kolluk kuvvetlerinin şiddet boyutu, muhalif kesimlerin susturulması ve OHAL uygulamaları eleştiriliyor. Muhalif kesimler arasında çok net ve kesin biçimde korku ve endişe hissinin arttığı anlaşıyor. Geleceğe dair güvensizlik duymaları, kamusal alanda kimliklerinden ya da görüşlerinden dolayı rahat hissetmedikleri, huzursuzluk içinde oldukları, kendilerine yönelik tehdit hissetmeleri çarpıcı noktalar arasında.

Toplumsal yaşamda farklı kesimler arasında herhangi bir mutabakat olmadığı, yok sayma ve baskı olduğu düşüncesi de hâkim görünüyor. HDP'li milletvekillerinin tutuklanması, 7 Haziran seçim sonuçlarının kabul edilmemesi üzerinden parlamenter sisteme yönelik güvensizlik ve artık temsil siyasetinin güvenilirliğini yitirdiği sıkça dillendirilen konular.

Diğer kesim ise ister hükümeti canhıraş desteklesin ister mesafeli bir tutum içinde olsun "Türkiye demokratik mi?" sorusunu hoşnutsuzlukla karşılıyor. Soruyu değiştirme ya da anlamını kaydırma yolunu seçiyor. Burada "Türkiye Demokratik değil" demenin doğrudan kabul edilmediği ve demokrasi kavramının sembolik anlamı-gücü olduğu anlaşıyor. Demokrasi üzerine konuşurken, Batılı ülkelerle kıyaslama yapılıyor ve gerçek anlamda oralarda da demokratik-eşitlikçi bir sistem olmadığı, Türkiye'nin de onlar kadar demokratik olduğu söyleniyor. Pürüzler olsa da genel olarak Türkiye'de demokrasi olduğundan bahsedilebileceği belirtiliyor.

Var olan uygulamalara ya da eleştirilere dair soruların geçirilmesi ise dikkat çekiyor. Devlet söz konusu olduğunda bunların ikincil kalacağı iması yer buluyor. Öncelikle devleti sevmek gerektiği, devlet içinde olduğu gibi toplum içinde de hainler olduğu ve bunların ayıklanması gerektiği söyleniyor. Türkiye'nin son yıllarda yaşananlardan sonra bir geçiş sürecinde olduğu

ve yeni bir dönem geliştirilmeye çalışıldığı inancı, bu süreçte demokrasinin birinci öncelik olmadığı belirgin biçimde ima ediliyor. Demokrasinin geleneksel olarak bu topraklardaki yönetim kültürlerinden biri olmadığı hatta Batı ülkelerinde bile yeterince uygulanmadığı gibi argümanlar ileri sürülüyor.

Türkiye demokratik mi sorusuna hiç düşünmeden evet yanıtı veren fakat bunu tersten bir okumayla yapan bakış açılarından da bahsedilebilir. Türkiye'nin demokratik bir işleyişe sahip olduğu, herkesin rahatlıkla konuşabildiği ve cumhurbaşkanı lehine dahi konuşabildiği örneği üzerinden ele alınıyor. Burada medya üzerindeki sansür ve baskılar ise ülkenin karıştırılmasına yönelik alınan tedbirler olarak görülüyor.

"Hiç kimse 'Bu ülkede demokrasi yok' falan da demesin" diyor yani. Şimdi ben cahilim, anlamıyorum atıyorum yani ama sen burada yaptığın hareketlerin ya da her türlü düşünceye olan karşı hareketlerini, bir başka ülkede bunu yapamıyorsun. Hiç kimse gazel okumasın; İngiltere'de, Amerika'da, İsviçre'de kanunların ne kadar had safhalarda olduğunu herkes biliyor zaten. Zaten bence sıkıntı o, oradaki kanunların aynısı burada da uygulanmış olsa işte o zaman demokrasi gelir diye düşünüyorum."⁸²

Türkiye'nin olağanüstü koşullardan geçtiği, Ortadoğu'daki ülkeler gibi karşılığa sürüklenmemesi için iç ve dış tehditlere karşı önlemler alması gerektiği ve bunun çok meşru olduğu düşüncesi öne çıkarılıyor. Türkiye'de zaten herkesin istediğini yapabildiği, Türkiye zindanlar ülkesiymiş gibi bir algının doğru olmadığı ifade ediliyor. Alevilerin, Kürtlerin kimliklerini istediği gibi söylediği, isteyen mini etek ve dekolte giyip dolaştığı, içki içtiği bu anlamda serbestlik olduğu da verilen örnekler arasında.

Demokrasi meselesi genel olarak iktidar-devlet merkeze alınarak ele alınıyor. Kavramın içeriği değersizleştirilip toplumun büyük kesiminin yaşadığı huzursuzluk ve hoşnutsuzluk görmezden geliniyor. Muhafız kesimlerin eleştirileri ve eylemleri bir tehdit gibi görülüyor. Muhalefetin taleplerini demokratik bir hak çevresi biçiminde algılama söz konusu edilmiyor ve doğrudan iktidarın-hükümetin varlığına yönelik bir tehdit olarak değerlendiriliyor. Bu noktada hükümetin düşmesi meselesinin neredeyse doğrudan devletin

⁸² CS3

düşmesi ve parçalanması biçimde algılaması önemli bir kırılma noktası oluyor. Hükümetin düşmesi ise Türkiye'nin geleceğiyle özdeşleştiriliyor; böylece muhalif kesimler de kolayca düşmanlaştırılıyor.

XII. Devletin İki Yüzü: Kutsal-Ulaşılabilir İmkânlar Alanı ve Şiddet-Güç Aygıtı

Toplumsal alanda belirginleşen kutuplaşma eksenlerinin en bariz ve çarpıcı örneklerinden birini *devlet* oluşturuyor. Muhalif kesimler ve iktidara destek sunanlar arasında devleti tanımlama ve devlete yaklaşım açısından oldukça çarpıcı farklılıklar var. Muhalif kesimler için devlet, bugün artık iktidar partisiyle özdeşleşmiş bir somutlukla ele alınıyor. Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlar devlet içinde yaşanan krizlere, Cemaat-AKP kavgasına ve devletin gittikçe otoriterleşmesine yani demokrasi-temsil eksikliğine bağlanıyor. Devlet; daha çok güvenlik aygıtlarıyla ve şiddet tekeli kullanmasıyla tanımlanıyor. Toplumun üstünde ve karşısında, bu anlamıyla daha çok olumsuz çağrışımlara sahip bir güç aygıtı olarak görülüyor.

"Devlet kavramı bana göre çok ters ya.. Devlet, bilmiyorum. Devlet deyince zorla vergi alma, zorla polis desteğiyle ayakta durma; bilmiyorum, devletin olmaması lazım."⁸³

"Yani baskıcı bir devlet, zaten polis devleti. Yani her yerde, her türlü hakkını ararken insanlara şiddet uyguluyor. Ama demokratik hakları insanların eleştirmesi, sesini çıkarması. Aklıma önce o geliyor, sonra aklıma başka, devlet denildiği zaman hükümet geliyor bir de aklıma. Çünkü yıllardır onlar yönettiği için direkt onlar geliyor. Eski hani devlet anlayışı, ciddi devlet anlayışı, ciddi kurumlar, en azından onlar vardı. Şu anda bence yok ciddi bir devlet anlayışı. Sadece hükümet. Devletin her yerinde o var."⁸⁴

İktidarı destekleyen ya da eleştiren diğer kesimler içinse devlet hem kutsal bir soyutlama hem de kendilerinden olan, artık sahiplenilen, yaşamlarına değen somutlaştırdıkları bir ağlar/imkânlar bütünü olarak değerlendiriliyor.

⁸³CS4

⁸⁴CS32

Devlet muhakkak olması gereken ve ona saygı duyulması gereken bir kutsal olarak anlatılıyor. Kimi zaman "baba" kimi zaman kurallar bütünü, kimi zaman liderler kimi zaman da tüm bunların üstünde bir soyutlama olarak bahsediliyor.

"Benim devlet fikrim, evet sağlıklı işleyen bir devlet olmalı bütün kurumlarıyla ve orada yaşayan, orada doğan veya oraya gelmiş olan herkes de bu kuralların tümüne –aslında devlete bir şahsiyet olarak bakmamak lazım, bir kurallar bütünü olarak bakmak lazım- saygı duymalı."⁸⁵

Devlet; parçalanma-bölünme meselesi, Suriyeleşme fobisiyle birlikte siyasal değerlendirmelerin tam ortasına yerleştiriliyor:

"Allah kimseyi devletsiz bırakmasın. Devletimiz her zaman güçlüdür, her zaman düşmana karşı bir korkudur, devletimiz güçlü bir devlettir. Devletimiz inşallah hiçbir zaman parçalanmaz."⁸⁶

Daha önceden devlete daha eleştirel baktığını, kendilerinin devlet gözünde kötü çocuk/üvey evlat olduğunu söyleyen görüşmecilerin artık devlete eskisi gibi bakmadığını, daha olumlu yaklaştığını ve tamamen sahiplendiğini belirtmesi önemli bir vurgu olarak görülebilir. Bu AKP dönemiyle birlikte belediye, bürokrasi, devleti oluşturan kurumsal yapılar ve hepsinin oluşturduğu ağlara bu kesimlerin dahil olabildiğini ya da onların gözünde imkân dahilinde olan bir olanak olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda AKP'nin devlet-parti özdeşliğini yaratmada da başarılı olduğunu kanıtıyor. Özellikle 15 Temmuz sonrasında da "devlet" in siyasal propagandalarda merkezde yer alması, darbe girişiminin iktidara yönelik değil, topyekün devlete yapıldığına dair söylemin yaygınlaştığını ve içselleştirildiğini, bunun da yeni tarz bir devletçiliğin-milliyetçiliğin yükselmesiyle ilgili olduğunu gösteriyor.

"Ama yok yani, bizim asıl devletle çok mesafeli olmamız gerektiğini ben Suriyelilerle anladım. Çünkü bir insanın devleti olmadığı zaman başına neler geldiğini gördüm. Gerçekten bir devlete sahip olmak, aslında çok büyük bir nimetmiş.. Yok öyle yani mesafeli de olsan, olmasan da insanın bir işte pasaportunda bir ülkenin adının yazması, o çok büyük bir güçmüş. Bunu yurt dışına çıkınca falan da görüyoruz mesela. Sadece şey değil, buradaki birileri görüp de yaşadığım bir şey değil. Evet, arkamda

⁸⁵ CS6

⁸⁶ CS13

birileri var. Bu çok insana iyi bir şey yani. O anlamda mesela devletin çok gerekli, çok elzem olduğunu düşünüyorum"⁸⁷

Devlete bakışta yaşanan bu farklılığın sadece partinin üst düzey kadrolarında yer alan kesimler için değil, daha geniş kesimler içinde de görüldüğünü vurgulamak gerek. İslami-muhafazakar tabanda yer alan sınıfsal anlamda alt sınıflar-ücretli çalışanlar için de devlet salt bir soyutlama olmanın, mesafeli olunacak büyük bir güç olmanın ötesinde bir anlam ifade ediyor. Devlet ulaşılabilir, tanıdık bir ağılar bütünü olarak resmediliyor.

"Devlet derken, millet, devleti değişik gözle görüyor. Hâlbuki devlet, millettir zaten, yani millet olmasa devlet de olmaz, yani devletteki insanların hepsi işte senin akrabın, benim akrabam ya da çocuğumuz çocuğumuz büyüğümüz, yani senden benden oluşan. Yani devletin anlamı toplu, yani devlet millet demektir zaten ikisi de aynı kapsama geliyor, bilmiyorum benim görüşüm bu."⁸⁸

Soyutlama olması dışında devletin artık kişilerle ve kurumlarla düşünülen somut bir varlık olduğu anlaşıyor. Devlete mesafenin, çekingenliğin "artık" azaldığı, eski devletin; korkulan, saklanan bir devlet olduğu; şimdi ise devletin milleti temsil ettiği bu anlamda bir şeylerin değiştiği ifade ediliyor.

"Eskiden devlet dairesinde hakkınızı aramanız biraz daha zor olurdu. Gördüğünüz muamele daha kötüydü. İnsanımız son dönemlerde biraz daha vatandaş olduğunu hissetmeye başladı yani. Bir nüfus müdürüne, bir nüfus sureti, vs. bir şey aldığı zaman, nüfus müdürüne imzalatacağı zaman insanlar önünü ilikleyerek giriyordu. Bu yani devletin karşısında vatandaşın ezildiği bir durumdu. Sonuç olarak orada çalışan kişi bu ülkenin vergileriyle maaşını alan, orada hizmet etmek için bulunan birisi. Ama sanki öyle değil de, daha farklıymış gibi, insanların ondan çekinmesi gerekiyormuş gibi bir izlenim vardı. Bu zaman içinde kırılıyor. Tamamen bitmiş değil ama epey bir kısmı kırıldı." ⁸⁹

"Devlet şimdi belki yanımızda olmaya çalışıyor ama yıllara bakarsanız geçmişte devlet şimdiki gibi yanımızda olmaya çalışsaydı zaten ayırım olmayacaktı, kopukluk olmayacaktı."⁹⁰

⁸⁷ F2

⁸⁸ CS16

⁸⁹ F1

⁹⁰ A32

Bunlarla birlikte devletin işleyişinde sıkıntı olduğu, böyle ifade edilmesede devlet alanında bir kriz ve tasfiye süreci yaşandığı büyük bir netlikle ortaya konuyor. Devletin bürokrasiden maliyeye, güvenlik birimlerine, meclise kadar işlemez halde olduğuna dair belirlenimler, hükümete yakın kesimlerce bir geçiş süreci olarak, bürokrasiyi temizleme olarak anlamlandırılıyor. Devlet organları arasında uyumlu bir birlikteliğin olmadığı ve aslında bunun yaratılmaya çalışıldığı düşüncesi ortak kanılar arasında bulunuyor. Hükümeti destekleyenler yargı ya da meclis arasındaki uyumsuzluğu muhalefet partilerinin tutumlarına bağlayıp eleştirirken, bir birlik oluşturulması gerektiğini vurguluyorlar.

Muhalef kesimler ise çok daha farklı bir okuma yapıyor. Yaşananların devlet içi güç-rekabet ilişkileriyle ilgili olduğu, yargının ve hukukun işlemediği, meclisin-temsili demokrasinin işlevini yitirdiği, farklı toplumsal kesimler karşısında otoriter bir dilin yükseldiği söyleniyor. Bu anlamıyla toplumsal muhalefet karşı "uyum"lu davranan bir yönetim olduğu söyleniyor.

XIII. 15 Temmuz: Toplumsal-Politik Yarılmayı Gösteren Turnusol Kağıdı

15 Temmuz; toplumda var olan politik yarılmaya ve toplumsal kutuplaşmaya dair çok net bir tablo ortaya koyuyor. 15 Temmuz'a dair, iktidarı destekleyenler ve iktidara muhalif olanlar açısından oldukça farklı bir algılama, okuma ve değerlendirme olduğunu vurgulamak gerekir. 15 Temmuz gerek Türkiye siyasi tarihi içindeki yeri, gerek siyasal aktörleri gerekse de sonuçları açısından bambaşka biçimde yorumlanıyor ve algılanıyor. Türkiye siyasi tarihindeki dönüşüm eksenlerinden birini oluşturan böylesi bir Olay karşısında sergilenen bu iki farklı okuma toplumsal alana yansıyan kırılmalara işaret ediyor. Devlet ve iktidar kanadı tarafından büyük bir seferberlikle, medya ve tüm devlet kanalları kullanılarak başlatılan ve oluşturulmaya çalışılan yeni bir paradigmanın, iktidarı destekleyenlerce bir biçimde benimsendiği fakat muhalifler nezdinde ise kabul edilir ve inandırıcı olmadığı, bu anlamda toplumsal alanda üzerine hemfikir olunan ortak siyasi bir algı ve hassasiyet olmadığı söylenebilir.

Muhalef kesimler için daha en baştan, 15 Temmuz'da yaşananları "darbe" olarak nitelendirip nitelendirmemekte bir çekince-karasızlık olduğu göze çarpıyor.

"[15 Temmuz] da bir senaryoydu... Hiç inanmadık... Yani belirli bir kesime seslendi, çağırdı. Yani çağırdı oraya. İnsanları ileri sürdü işte. Bir ay da oraya yemekler geldi, yediler içtiler, birilerinin cebine para doldu. Yani.. Şimdiye kadar cemaatin eteğinin altındaydı, sakalının altındaydı da... ama bugüne kadar onu neden göremedi, niye görmedi? Danışıklı, dönüşüklüydü. Kendisi çıkarttı onları, kendi besledi."⁹¹

O gece olanların hâlâ belirsizliklerle dolu olduğu, pek çok şeyin açıklığa kavuşturulmadığı ifade ediliyor. Yaşananlar daha çok iktidar cephesinden "planlanan" bir olaylar silsilesi olarak algılanıyor. Gülen Cemaati'nin ve AKP'nin yakın zamana kadar ülkeyi birlikte yönettikleri, yıllardır süren kadrolaşmalardan haberdar olunduğu ve bu nedenle darbe girişimi olarak nitelenen olayların bir iktidar-yönetim kavgası olduğu düşünülüyor. Cemaat ve AKP kavgasının devlet kurumlarının nasıl işlediğini gözler önüne serdiği, artık demokratik sisteme ve işleyişe olan inancın zayıfladığı kanısı da hâkim duruyor. Yaşananların temelinde ise siyasal ve ekonomik çatışmalar görülüyor. Aynı zamanda 15 Temmuz akşamı ve gecesi ile ilgili olarak, radikal İslami grupların sokağa çıktığı, amacın farklı etnik-mezhepsel kesimlere ve muhalefete göz dağı vermek olduğu, dini motivasyonlarla hareket edildiği belirtiliyor.

"Dediğim gibi böyle kafa kol ve çıkar ilişkisine dayanan bir hayat algıları olduğu için ben mesela o demokrasi inancıyla "Vay benim seçilmiş insanı destekliyorlar, [?]" falan değil. "Darbe olmadan çıkalım şunların ağzına" diye oluyor bu şeyler. Yine böyle bir linç duygusuyla çıktılar. Taksim'de ertesi gün akşamı Demokrasi Nöbeti falan [?] bir arkadaşım ile görüştüm. Taksim Meydanı'nda da benim gördüğüm 5 bin kişi vardı, taş çatlasa 7 bin kişi. Öyle meydanları dolduran kalabalığın ciddi bir toplumsal karşılığı olduğuna inanmıyorum. Sadece bunların birinci dereceden saflarında yer alan kitlenin, "Ulan darbecileri de ezdik geçtik" sarhoşluğuyla böyle etrafa saldırması olabilir. Ben mesela'da yaşıyorum, Mahallesi'ne saldırmak için gitmişlerdi. Malatya'da Alevilerin yaşadığı mahalleye de saldırmaya çalışmışlardı. Orada da mesela burada da, orada da bu tepkileri, orada yaşayan insanlardan bir tepki aldıkları için çekiniyorlar. Refleks direkt şu "Gidip diğerlerini ezeyim ben yok edeyim, ağzına, mahallesini dağıtayım" falan gibi."⁹²

Hükümeti destekleyenler içinse 15 Temmuz büyük bir milat olarak, Türkiye siyasi tarihi açısından önemli bir olay olarak görülüyor. Yaşananların iktidara yönelik bir kalkışma değil, topyekün devletin bekasına dair girişim olduğu düşünülüyor. Beka sorunu aynı zamanda

⁹¹CS29

⁹²CS1

Erdoğan'ın şahsında değerlendiriliyor. Burada belirgin biçimde milliyetçi-devletçi bir dilin ve reflekslerin geliştiği anlaşıyor.

15 Temmuz; iktidarı desteklesin desteklemesin İslami-muhafazakar kesimler arasında önemle anılan bir olay olarak görülüyor. İktidarı desteklemese de 15 Temmuz'da sokağa çıkarak, geçmişte yaşananların tekrar yaşanmasını önlemenin önemli olduğu düşünülüyor. 28 Şubat'taki sessizliğin, yapılanlara karşı koyamama halinin pişmanlık yarattığı anlatılıyor. Yani 15 Temmuz'da ise bu bir anlamıyla kefaret ödendiği düşünülüyor.

"Hayatımız bitti, mahvolduk, mahvolduk. Tekrar eski kâbus geri döndü" diye düşünüyorum ve "Son damlasına kadar mücadele edeceğim" diyorum kendime, çünkü bu arada 28 Şubat'ta içinde bulunduğum cemaatten dolayı hiçbir şekilde yapılan zulümlere karşı çıkmamıştık. Hatta, yani askeri cuntanın suyuna gitmeye çalışmıştık, bunun için ilkelerimizden vazgeçmiştik. Bunun pişmanlığı ile de biraz, kesinlikle sonuna kadar mücadele etmeyi düşünüyordum." ⁹³

15 Temmuz'la ilgili anılarını, o gecenin bir milat olduğunu coşkuyla anlatan kesimler arasında özellikle kadınların söylemleri dikkat çekici.

"Havalimanına kadar gittik. İşte Tayyip Erdoğan'ın geleceği falan şey oldu. Hani çok korkunçtu. Halkın birbirine kenetlenmesi çok güzel. Hani orada CHP'si, AKP'si, hani bir başka parti yok, PKK'lısı şeyi yok, herkes tek yürek olmuş. İnanılmaz gurur vericiydi. Çok güzeldi. Hem çok duygulandık, hem çok ağladık, hem de çok korktuk. Üstümüzden de geçen jetler, tanklardaki o askerler, milletin tanklara saldırması, tanklardan titreyerek çıkan askerler, hepsine şahit olduk. Hepsini gördük. O jetler inanılmaz bir şeydi. Hiç kimse öyle bir şey yapmaz hani, hiçbir Müslüman. Onun için onlar ne affedilmeli, gerçekten o darbeyi yapan, asla ve asla affedilmemeli. O geceden sonra ben 10 gün kendime gelemedim, gerçekten. O jetlerin sesi kulağımdan gitmedi. Çok korkunçtu. Biz hava limanına gittikten sonra, sonra geri dönelim dedik. Zaten saat de sabah 4 olmuştu. Oradan otobana çıktık. Otobana çıktık, hani kimse yoktur daha tenhadır diye düşündük. Mahmutbey Gişelerine geldik oradan. TIR'ları çekmişler kapalı yol. Ve orada olaylar varmış, çatışma. Biz işte 4 idi oraya gittik. 10 buçuğa kadar yol açılmadı. Ve kilometrelerce araba ve insan. Böyle bir kalabalık. Sonra yol açılınca evimize geldik. Ama unutamadığım, gerçekten unutamadığım bir gece. Ondan sonra daha öncekini hatırlamıyorum. Daha önce böyle bir şey, böyle bir acı yaşandı mı, yok. Hatırlamıyorum. Ve 52 yaşındayım." ⁹⁴

⁹³ D1

⁹⁴ D2

15 Temmuz sonrasında iktidar partisinin sadece parti kadrolarını ya da parti aktivistlerini değil sıradan seçmenleri ve daha geniş kesimleri de harekete geçirebildiği anlaşıyor. Bunlar arasında kadınların ve özellikle ev kadınlarının olması ilginç ve önemli bir hususu oluşturuyor. Eylemin, kadınlar açısından pek çok araştırılması gereken veçhesi olduğu fark ediliyor. Bununla birlikte siyasal eylemin kendisinin kadınların hayatlarındaki rutine ve ev hayatıyla ilgili adanmışlığa karşı bir yönü olduğu da ileri sürülebilir. Burada vatan söylemi arkasında evlilik hayatı eşlik-annelik görevleri geri plana atılıyor.

"Her gece gidip vatanımı kurtarayım, vatan elden gidiyor, yani o anda ne çocuğun ne kocan, hiçbir şey görmüyorsun. Hani bir şey yapabilirim düşüncesiyle. Vatan elden gidince senin ne evin, ne çocuğun ne çocuğun kalacak. Yani işte Suriyelileri görüyoruz hani" ⁹⁵

Darbe Girişimine Dair Yeni Bir Paradigma Oluşumu

15 Temmuz ile ilgili değerlendirmelerde öne çıkan konulardan biri, darbe girişimini iktidara yönelik bir girişim olarak değerlendirmemek. Darbe girişimi topyekün olarak "Devlet"e ve "Vatan"a yönelik bir girişim olarak okunuyor. Bununla birlikte kişilerin devleti ve vatani korumak adına sokağa çıktıklarını söylemlerinin, sonradan yaptıkları bir anlamlandırmanın sonucu olduğu anlaşıyor. Çünkü 15 Temmuz ile ilgili tanıklıklarda anlatılan şey; o gece yaşananlara anlam verememe, sürekli haber bekleme, büyük bir şaşkınlık içinde olma, nereye gideceğini ve ne yapacağını bilememe süreçlerinde gerçekleşiyor. Bankamatikten para çekme, marketlerde yiyecek kuyruğuna girme, sokağa çıkma yasaklarının olacağını bekleme gibi durumlar yaşanıyor. AKP İstanbul il başkanlığının çağrılarının, aynı zamanda Erdoğan'ın "sokağa çıkın" davetinin çok önemli bir etken olduğu anlaşıyor.

Sokağa çıkma motivasyonları ve düşünceleriyle ilgili olarak net ve homojen bir niyet ya da amaçtan bahsetmek zor bu anlamıyla. Net olarak söylenebilecek olan Erdoğan şahsında, ona sahip çıkmak adına bir hareketlilik gerçekleşiyor. Bunun dışında darbeyi cemaatin yapıyor olması; sokaklara çıkanların karşılaştıkları "şiddet"in boyutunu beklemediklerini ve büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşadıklarını gösteriyor.

⁹⁵ D2

Kişilerin 15 Temmuz gecesini değerlendirmeleri, sonradan yapılan anlamlandırmaları içeriyor. Sokağa belli bir amaçla ve niyetle çıktıklarını, daha en baştan devleti-vatani savunmak için çıktıklarını söylemeleri de bunun örneklerinden biri.

"Evet, şunun şeyini görmüş oldum, halk devletin kendisidir aslında" yani. Hani benim olmamam, senin gücün bir anlam ifade etmiyor, istediğin kadar tankın, topun, tüfeğin olsun. Sonuçta o tankı kullanacak adam, beni ezip geçemeyecek bir adam, çünkü benim insanım o da sonuçta."⁹⁶

"15 Temmuz'u direk devletin parçalanmasına bağlayan anlayışın hızla yaygınlaştığını, geniş kesimlerce anlam dünyalarına yerleştiği söylenebilir. Burada Suriye gibi olmamak için halkın canını verdiği, İmanlı olan herkesin çıktığı söylemler arasında. Dış mihrakların oyununa karşı ülkenin korunduğu. Devlet içi iktidar mücadelesinin vatan-millet-sakarya ile ilişkilendirilmesi ve 15 Temmuz'daki amacın ülkeyi ele geçirmek olduğuna dair inanç. "Neden olacak ki şimdi 15 Temmuz'u gerçekleştiren kesim belli, bu her şeyde belli; yazılan çizilen veyahut da ne bileyim söylenen, Türkiye'yi ele geçirmektir. Hatta dış güçler bile hazırlanmıştı, yani İngiltere bile dışarıdan neredeyse ökecek yani, o derecede yani toprağımıza sahip çıktık en azından." ⁹⁷

15 Temmuz ile ilgili olarak bir öznenen bağımsız, yaygın deyimle FETÖ'den bağımsız bir darbe karşıtlığı, askeri vesayet karşıtlığı geliştirildiği anlaşıyor. Darbe girişimi kesintili, çok süreçli bir anlamlandırma olarak düşünülürse faillerin, nedenlerin ve motivasyonların farklılaştığı görülüyor. Eyleme katılanlar; geçmişteki suskunlukların pişmanlığı karşısında şimdi "borç"larını ödediklerini, üstlerine düşeni yaptıklarını (bir anlamıyla kefareti ödediklerini) söylüyorlar.

AKP döneminde sürekli biçimde işlenen mağduriyet siyasetinin ve darbeler anlatısının ve bunlarla ilişkili olarak teyakkuzda halinde olmanın mobilizasyon açısından katalizör olduğu anlaşıyor. Burada sağ-İslami-muhafazakâr çizgiye geçmişe referansla vurgu yapılıyor. Örneğin Menderes ve Özal'a referans verilerek, Türkiye sağında bir şeyler yapmak isteyenlerin hep engellendiği söylemi öne çıkarılıyor. Burada iktidarın "Menderes'i astınız, Özal'ı zehirlediniz, Erdoğan'ı yedirmeyiz" söyleminin tabanın anlam dünyasında karşılık bulduğu anlaşıyor.

⁹⁶ CS6

⁹⁷ CS14

15 Temmuz ve Demokrasi Nöbetleri'ndeki Katılımcılara Dair Spekülasyonlar

İktidarı tarafından; 15 Temmuz'da herkesin (Alevisi, Kürdü, sağcısı-solcusu, CHP'lisi, MHP'lisi) vatan için sokağa çıktığı sıkça dillendirilen bir argüman/spekülasyon. Hükümete yakın medya organları ve yazarlar da bu yönde ciddi bir propaganda yapmışlardı. Bunun tabanın söylemine de yansıdığı fark ediliyor. Oysa bunun müthiş bir ironi ve zıtlık içerdiği söylenebilir. Çünkü muhalif kesimlerin 15 Temmuz'a katılmadığı, tersine büyük bir korku yaşadığı, sokağa çıkanların hem sloganları hem de kimliklerinin ifadesi olan sembollerden korku duydukları belirtilebilir.

15 Temmuz değerlendirmelerinde "birlik" ve "beraberlik" içinde tüm farklı kesimlerin yan yana olduğu savı dillendirilse de yine de net olarak kimler katıldı sorusuna, "AKP seçmeni ve MHP seçmeni" cevabı da veriliyor. Fakat retorik düzeyde 15 Temmuz'a dair yeni bir tarih, efsaneleştirme yaratılmaya çalışıldığı ve iktidarın kutuplaştırma siyasetine zıt bir yaklaşımla "birlik" algısı yaratmaya çalışıldığı fark ediliyor.

Oysa muhalif kesimler için sokağa çıkanlar en başta iktidar partisini destekleyen kesimler. Sokağa çıkma nedenleri de manevi bir adanmışlıktan öte maddi temelleri olan gerekçelere bağlanıyor. Aynı zamanda darbenin toplumsal muhalefet üzerinde bir baskı aracı olduğu söyleniyor.

"Birinci dereceden bunların, hatta birinci dereceden Ak Parti üyesi, ailesi, eşinin dostunun buradan bir çıkarı, bir ilişkisi, bir siyasal bağlantısı olanların çıktığını düşünüyorum. Diğerleri daha sonra çıkmış olabilir, şuradan [?], "Biz de çıkalım, sonra bizi de harcamasınlar" yani ne olacağını biliyorlar, çünkü şeyi de biliyorlar... Bugün geline nokta tamamen işte AKP iktidarının sadece kendini ispatlama, rüşünü ispatlama, güç gösterisi, gözdağı ve korku iklimi. Bu görevden almaların falan cemaatin dışına çıkıp işte Eğitim Sen'liler, sokağa çıkma yasağı protesto eylemleri, greve katılanlar, ona buna; adam işte görevden alınıyor, herif Ateist, yok "Fethullahçı" diye alınıyor bilmem ne."⁹⁸

"Yok, komple AKP tayfasıydı dışarıda olan. Benim tanıdığım hiçbir insan yok açıkçası sokağa katılan. Milliyetçi taraftan da çıkanlar oldu, yani gördüğüm birkaç tanıdığım var 1980'leri görmüş, bir sürü

⁹⁸CS1

olaylar geçmiş başından, darbeyi görmüş ve böyle bir şey engellendi ve bu tanıdığım insanların çok hoşuna gitti: bütün mitinglere, Demokrasi Mitingleri'ne katıldılar, şarkılar, türküler, eğlenceler, hani "Büyük bir darbe engellendi" gibi bir algı var ama yüzde 90 üstü herhalde AKP tayfasıydı."⁹⁹

"Erdoğan'ı sevenler çıktı, milliyetçiler çıktı, bir de işimden olacağım diye korkanlar çıkıp resim attılar özellikle memurlar, bazı yerlerde çalışanlar; bunlara gördük. Bir de biz bir tanıdığımızda gördük. Aslında hiç alakası yok ama ha bire oradan resim attı, çünkü işinden olabilirdi; bu korku ile çıkan var, Erdoğan'ı korumak için çıkan var, hani bir kesim de "Aman ülkemiz elden gidiyor" falan diye gidenler var. Bilemezsin..."¹⁰⁰

15 Temmuz mobilizasyonunun enerjisinin taraftarlaşma ve kutuplaşmayı beslemesinden tedirgin olan bir anlanmalandırma da var. OHAL'in ilan edilmesi de muhalifler üzerindeki etkileri de bu açıdan sıkça dile getiriliyor. Asgari ücretle çalışan kamera asistanı bir genç adamın söyledikleri, yukarıda en sondaki alıntının devamı olarak aktarılabilir.

"Korkuyorum ben bununla ilgili, yani tedirginim. Böyle tek kelime ile bütün insanları sokağa çıkartabilen bir güç var şu anda ve bu sokağa çıkan güç açıkçası beni de çok sevmeyen bir güç. 15 Temmuz gecesi ben korktum açıkçası "Ne olacak" diye korktum, çünkü azınlık taraftayım, yani belirsizlik aslında beni korkutan; ne olacak, darbe oldu mu, darbe mi oluyor, ne oluyor, Türkiye kurtuldu mu, sevineyim mi-üzüleyim mi, ne oluyor falan."

Tabanın Cemaatle Araya Mesafe Koymasında Bir Gerekçe Olarak 15 Temmuz

Cemaat ve AKP, habitusları açısından iç içe geçmiş tabanlara sahip. Eş, dost, akraba, arkadaşlık, tanıdıklıktan oluşan bu ortak ilişkiler ağı içinde keskin bir yarılma ve kopuş yaşanmasında, 15 Temmuz'un net bir "gerekçe" sunduğu iddia edilebilir.

"Belki şer göründü ama hayır oldu, yani Türkiye'nin önünü açtı bu olay. İnsanların iç yüzünü gösterdi, Fethullah Gülen'in bütün hainliğini gösterdi. Bugün bir rektörü almaya kalksan Türkiye'de yer yerinden oynar, doğru mudur? Rektörü alsan, işte "Senin görüşün şudur" desen, içeriye atmaya kalksan tüm gazeteler, haberler, manşetler ne yapar? İşte "Rektörü aldılar, şunlar şöyle şunlar böyle"

⁹⁹CS2

¹⁰⁰A14

derler ama o olaydan sonra istediğini aldı, olağanüstü hal oldu, hiç kimsenin de sesi çıkmadı, neden? Hainleri gördüler."¹⁰¹

Parti örgütlenmesi ve cemaat örgütlenmesi ayrı olsa da partililer arasında cemaatin yurtlarında kalan, okullarına giden, bir biçimde Cemaat'in ağlarına dahil olan ya da haberdar olan geniş bir kesim var. 15 Temmuz sonrası "onlardan değilim" kaygısının belirleyici olduğu, taraftarlığın sergilenmesi ve gösterilmesi gerektiği endişesinin yaşandığı anlaşıyor. Nitekim Demokrasi Nöbetleri'ne katılımı ilgili kimi değerlendirmeler de bu açıdan ilginç. Demokrasi Nöbetleri'ne katılımın tüm parti-belediye teşkilatlarınca zorunlu koşulduğu bu anlamda bir görev olduğu, parti ağlarına dahil olan büyük küçük iş çevrelerinin taraflarını belli etmek durumunda olduğu biliniyor. Bununla birlikte nöbetlere katılım üzerinden işten atılmaların gerçekleştiği, katılımın bir eleme işlevi de gördüğünden bahsedilebilir:

"Tüm halka davet etti cumhurbaşkanı; yapan yaptı, yapmayan yapmadı ama sonrasında işten atılmalar da üzücü oluyor ama başka türlü nasıl ayıklanabilir diyorsun." Ancak adil yargılamanın olacağı, işe iadelerin olacağı, düzeltileceğine dair bir inanç bununla yan yana gidiyor. ¹⁰²

15 Temmuz sonrasında, FETÖ davalarının ve soruşturmaların tabanda bir gerilim yarattığına dair emarelerden de bahsedilebilir. Örneğin kamuda çalışan genç biri 15 Temmuz sonrası iş arkadaşlarıyla aralarındaki ilişkilerin değiştiğini, "safını belli etme" gibi içten içe bir gerilimin ortaya çıktığını anlatıyor. Çünkü kendisinin yoğun biçimde hükümet yanlısı ve Erdoğan lehine yaptığı paylaşımları iş arkadaşları arasında huzursuzluk yaratmış. ¹⁰³ Burada; kendini ispat etme, taraftarlığını kanıtlama anlamında bir gösteriş sergilemek ihtiyacı duyulduğu anlaşıyor.

15 Temmuz'un tabanlar arasında kırılma yarattığı, yıkıcı tasfiye süreçlerinde ortaya çıkabilecek olası huzursuzluk ya da eleştirilerin önüne geçmede bir gerekçe olduğu; daha rahatça ve meşru olarak sert biçimde tavır almanın yolunu açtığı fark ediliyor. Nitekim yakın arkadaşlarından, akrabalarından, yıllarca çalıştıkları iş arkadaşlarından "FETÖ"cü diye bahseden kesimler, 15 Temmuz üzerinden konuşuyorlar.

¹⁰¹ CS16

¹⁰² CS7

¹⁰³ H5

Bunlarla birlikte darbeye karşı olan, 15 Temmuz günü sokağa çıkan fakat iktidara eleştirel yaklaşanlar kesimler arasında, sonraki günlerde yapılan gösterileri anlamlı bulmayanlar var. Demokrasi Nöbetleri'ni bir "show" ve güç gösterisi olarak görüyorlar. Kendilerinin üzerlerine düşenleri yaptıklarını ve vicdanlarının rahat olduğunu ifade ediyorlar. Sonrasında yapılanların ise iktidarın hanesine yazılan boy ve güç gösterisi olduğu ve bu nedenle katılmadıklarını ifade ediyorlar.

Mobilizasyon ve Sınıfsal Konumlara Dair Notlar

15 Temmuz'da ve sonrasında yapılan sokak-meydan mobilizasyonu ile ilgili katılımcıların sınıfsal konumlarına dair ilginç belirlemeler mevcut. Burada iktidarı destekleyenlerin tinsel-mitik- efsanevi bir anlam katarak kahramanlaştırma hikayeleri üzerinden yaptıkları anlamlandırma sürecinin arkasında kimi maddi/sınıfsal etkenlerin rol aldığı anlaşılıyor.

Kağıt toplayıcılığı ve inşaat işçiliği yapmış birinin, 15 Temmuz ve Demokrasi Nöbetleri'nde sokağa çıkanların sınıfsal konumlarıyla ilgili yorumları dikkat çekici:

"Sokağa çıkma hakkı onundur, eğer ben 50 milyar alsam, ben de sokağa çıkardım açık söyleyeyim. Şimdi ben açlıktan ölüyorum, ben sokağa çıksam benim ne işim var orada?"

Meselenin demokrasi olmadığını ama Batı karşısında müslüman, dindar, muhafazakâr kesimin kendini göstermesi anlamında bir galeyana gelme durumu olduğunu da söylüyor. Fakat motivasyonların arkasındaki saikler arasında çeşitli kazanımları kaybetme korkusu olduğunu, bunlardan birinin de "iş" kaygısı olduğunu anlatmak için amcasının oğlundan örnek vermeye devam ediyor:

"Mesela benim amcam oğlu var, Bursa'da oturuyor.. Ben geçen Facebook'ta baktım, kendisi panzerin önündedir.... Amcamın oğlu oluyor, yani akrabamız. Neyse biraz şeye baktım, baktım İHH'da falan çalışmış herhalde, demek ki oradan para kazanıyor, oradan gidiyor...Esas mesele paradır, eğer o; niye onun kardeşi de var, Muş'ta oturuyorlar, onlar niye gitmiyorlar? Yani böyle de var. Benim gibi aç olan da gidenler çok oldu, mesela bizim iş arkadaşlarımızdan, bizim yanımızdan gidenler oldu, geldi dedi 'Ben gece oraya gitmişim.'"¹⁰⁴

¹⁰⁴A10

15 Temmuz'da iktidarın geniş halk kesimlerini mobilize ettiği söylenebilir fakat genelleştirilirse sürecin merkezinde iktidar döneminde kazanımları olan, küçük-büyük sermaye çevrelerinin, yeni oluşan orta sınıfların ve parti-belediye/siyaset-iş ağlarına dahil olanların olduğu vurgulanabilir. İktidarı destekleyen Trabzonlu, 32 yaşında bir inşaat mühendisinin söyledikleri bu açıdan temsili bir örnek olarak görülebilir:

"Düşünün kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir adam tehlike değil midir? Siz ekonomik seviyesini eğer halkın yükseltebilerseniz, bunun da şöyle bir etkisi olur. Yani hiçbir ruh verememiş olsanız bile, kimse düzeninin bozulmasını istemez. 15 Temmuz'da da bunun benzeri bir şey yaşandı. Yani aslında sağ-sol vs. işte Kürt-Türk hepimiz bir aradaydık, yaşıyorduk. Birbirimize karşı önyargılarımız vs. vardı ama ülkenin ekonomik durumu daha önceki zamanlara göre daha iyi olduğu için, insanların refah seviyesi daha yüksek olduğu için, insanlar ilk tepki olarak durumlarının bozulmasını istemediler. Bu çok büyük bir etken oldu. Tabii ki vatan vs. bunların hepsi etken ama ilk içeriden tetikleyici, yani belki bilinçaltında, ekonomik sebepler yatıyor yani. Kimse işinin bozulmasını istemiyordu, ailesinin düzeninin bozulmasını istemiyordu. Çünkü iyi bir düzeni vardı. Düzeni, durumu kötü olan insanlar olan insanlar olsaydı etrafımızda çoğunlukla, o zaman şunu diyeceklerdi. Zaten durumumuz kötü. Biz bu şekilde yönetiliyoruz. Zaten kötü durumdayız, değişse de değişmese de bizim için bir şey değişmez diyeceklerdi. Ama bunu demediler. Demek ki ekonomik durumlarında biraz düzelme var."¹⁰⁵

Sokağa çıkanların motivasyonlarının bu anlamda salt manevi-uhrevi bir temele dayanmadığı, aynı zamanda var olan düzenin/statükonun devam etmesi olduğu da dile getirilen önemli noktalar arasında yer alıyor.

"Rejimden memnunlar. Ve bu rejimin gitmesini istemiyorlar. Yani bu rejim askeri darbeyle yıkılmak değil de, atıyorum demokratik seçimle yıkılmaya kalksa, o zaman da başka bir şeyleri motivasyon gösterip, yine rejimi korumaya, kendi rejimlerini korumaya çalışacaklardı. Benim gözümde motivasyonları demokrasi değil, şu anda çok memnun oldukları rejimi korumaktı."¹⁰⁶

¹⁰⁵ F1

¹⁰⁶ MS13

Son Not

Bugün Türkiye'nin önemli bir dönüşüm eşiğinden geçtiği hem iktidara taraf olanlar hem de iktidara muhalif olanlar cephesinden kuvvetli bir kanıyı oluşturuyor. Fakat tam da bu dönüşümün kıblesinin nereye evrildiği/evrileceği noktasında birbirinden ayrı iki eğilim oluşmuş görünüyor. Bu farklılaşma ülkenin ve devletin yönetimi üzerinde herhangi bir uzlaşma olmadığına işaret ediyor.

Egemen-baskın kılınmaya çalışılan kimlik ve değerler bütünü içinde yer almayı kabul etmeyen ya da buradan dışlanan kesimler büyük bir eleştirel tutum, hoşnutsuzluk ve tedirginlik içindeler. İktidarı destekleyen veya egemen görünen norm ve değerlerle sorunları olmayan kesimler içinse fiili durumun kendisi büyük bir sorun olarak görülmüyor. Fakat her şeye rağmen var olan durumun kendisi pembe bir tablo içinde çizilmiyor. Sorunların çözümlerine dair farklı eğilimlere ve çözümlere işaret ediliyor.

İktidara taraf olanlar var olan toplumsal sorunları -artık iktidarla özdeşleşmiş bir- devletin, beka sorununu söylemlerinin merkezine alarak değerlendiriyor. Varolan siyasal konjonktürde de önemli ve öncelikli olanın demokrasi olmadığı belirtiliyor. Burada toplumsal eşitsizlik yaratan etnik-mezhepsel ayrımlar ve yaşam tarzı kaygıları birer mesele olarak görülmüyor. Var olan sorunların abartıldığı gibi olmadığı ve aslında gizli bir elin/ellerin ülkeyi karıştırdığı dillendiriliyor. Haksızlık, hukuksuzluk ve adaletsizlik yaşandığı kabul edildiğinde de, bunların mevcut geçiş sürecine özgü olduğu ve bu sürecin sonunda telafi edileceği söyleniyor. Toplumun büyük bir kesimini rahatsız eden süreçler, meşru ve normal kılınmış oluyor.

Aslında toplumsal sorunlara yönelik çözümlerin hukuk alanı içinde, ortak karar ve normlarla çözülebileceği düşüncesi tahrip edilmiş görünüyor. Hukuk sistemine güvensizlik ve adaletli bir işleyişe sahip olunmadığı inancı, güç ilişkilerinin belirleyici olduğu inancını pekiştiriyor. Sistemin işlemezliği ve yönetim krizi karşısında; pratiklik, teklik ve güççe işaret ediliyor.

İktidara taraf olanlar nezdinde; spekülatif, komplocu, konspiratif bir düşünme biçimi öne çıkıyor. Toplumsal sorunların kendileri konuşulmazken, bunlara yol açan failer ya da bunları

özmekle sorumlu olan siyasal özneler birer adres olarak görölmüyor. Farklı toplumsal kesimlerin yan yana gelebileceği koşulların ve zeminlerin yaratılması ihtiyacını görmeye engelleyen ve iç düşmanlar yaratan bir bakışı besleniyor. Oysa toplumsal sorunların, siyasal yaşamda yara açmış dönemlerin ve onları simgeleyen kavramların karşılıklı yeniden konuşulduğu, müzakere edildiği koşulları yaratmanın ihtiyacı da halen ortada duruyor.

XIV. EK-1: Soru Formu

Temel Amaç	Temel Sorular	Alt-başlıklar (kişilerin anlatıları sırasında yapılabilecek hatırlatmalar)
Kişinin ve ailesinin hayat öyküsü Kişi ve ailesi hakkında demografik bilgileri edinmek	Bize biraz kendinizden bahseder misiniz? Nerede doğdunuz? Anne ve babanız nereli? Anne babanızdan başlayarak, sizin ve (evli ise) eşinizin eğitimi, çalışma hayatı, yaşadığınız yerlerden bahsedebilir misiniz? Çocuklarınızdan bahsedebilir misiniz?	• Doğum yeri, eğitim, aile durumu • Ev, gelir, oturulan semt, yaş, vs. konularında bilgiler
Türkiye tahayyülü Kişinin Türkiye'deki siyasi duruma dair temel tutumunu ve değerlerini öğrenmek	Sizce ülkenin en önemli sorunları nedir? Neden? (not: öncelikli mi sıralıyor? Hepsi aynı mı diyor?) Bu toplumu bir arada tutan ortak payda var mı? Nedir? Yeterli midir? Peki bu toplumu ayıran bir şeyler var mı? Türkiye'nin dünyadaki yerini nasıl görüyorsunuz? Türkiye nasıl yönetilmeli? Devletin farklı birimleri (yargı, Meclis, hükümet vs. gibi) birlikte ahenkli çalışıyor mu? Sizce Türkiye demokratik bir ülke mi? Neden? Neden değil? (Not: demokrasi tanımı belli değilse açıklaması istenmeli)	Türk/Kürt; Alevi/sunni; kadın/erkek; zengin/yoksul Aidiyet ve vatandaşlık Kendi düşünce ve duruşu ile ilgili karşılaştırmalar / hatırlatmalar. Nereden bilgi alıyor (gazete/TV/dergi)?
Temel zihinsel kavram haritası Kişinin temel siyasi/ toplumsal kavramalara dair fikrini öğrenmek	Sizce Türkiye laik bir ülke mi? Neden? Neden değil? Sizce Türkiye eşitlikçi bir toplum mu? Herkes aynı haklara sahip mi? Neden? Neden değil? Millet nedir? Milleti kimler oluşturur? Sizce adil bir düzende yaşıyor muyuz? Neden? Neden değil? Kime karşı adaletsizlik var? Kim yapıyor? Devlet deyince aklınıza ilk neler geliyor?	Kendi düşünce ve duruşu ile ilgili hatırlatma/karşılaştırmalar Tanımlarının nedenleri, kaynakları Kültür, ayrıcalıklar, sosyal ve aile bağları, milliyetçi hisler Bunlara dair yaşadıkları gerilimler
Hafıza ve siyaset Kişinin Türkiye'deki temel toplumsal olayları nasıl hatırladığını ve ne şekilde katıldığını öğrenmek	Türkiye'nin yakın geçmişindeki sizce en önemli olaylar nelerdir? Neden sizin için önemli? Aşağıdaki olayları nasıl hatırladıklarını/ nasıl etkilendiklerini sor: 12 Eylül? 28 Şubat? Gezi olayları? Kobane olayları (bilmiyorsa hatırlat: 6-7 Ekim 2014) ? 15 Temmuz? Bu olaylar sizce kimler tarafından kimlere karşı yapılmıştır?	Neden hatırlamadı? Nasıl etkilendi? Sokağa çıktı mı? Sokağa çıkanlara bakışı konusunda hatırlatmalar yapılabilir.

KİMLİK/ KİMLİKLENME Kişinin kendisini Türkiye'nin temel ayrışmalarında nasıl konumlandığını öğrenmek	Kendinizi nasıl tanımlarsınız?	Kürt/ Türk/ Alevi/ Sunni Muhafazakâr/ Modern
SİYASİ TUTUM Kişinin siyaset konusundaki temel pozisyonunu öğrenmek	Oy veriyor musunuz? Son seçimde hangi partiye oy verdiniz? Neden o partiye oy verdiniz? Bugün olsa kime? Sizce sorunların çözümünde siyaset etkili mi? Neden? Neden değil? Oy verdiğiniz parti neleri çözüyor? Neleri çözemiyor? Nasıl?	İşsizlik? Eşitsizlik? Laiklik? Adalet. Tespit ettiği önemli sorunu bu parti çözebiliyor mu? Önceki soru ile bağlantı.
GELECEK Kişinin gelecek tahayyülünü öğrenmek	Nasıl bir Türkiye hayaliniz var? Mümkün olsa gelecekte başka bir ülkede yaşamak ister misiniz?	

XV. EK-2: Katılımcı Listesi

KOD	Yaş	Cinsiyet	Siyasal Eğilim	Eğitim Durumu	İş/Meslek
A10	39	E	HDP	İlkokul	Temizlikçi
A13	53	K	AKP	İlk okul	Emekli/Aşçı
A14		K	CHP	İlkokul	Çaycı
A15		K	CHP	İlkokul	Ev hanımı
A20	56	E	AKP	İlkokul	Maden işletmecisi/ Turizm
A22	28	E	AKP	Lisans	Öğretmen
A30	61	E	AKP	İlkokul	İşçi emeklisi
A32	46	E	MHP	İlkokul	Mobilya ustası
A4	22	E	LDP	Lisans	Kütüphaneci
A5	25	E	AKP	Lisans	Bankacı
C32	36	K	HDP	Lisans	Eczanede çalışıyor
CS1	30	E	HDP	Lisans	Öğrenci/kafe işletme
CS10	36	E	CHP	Lise	İşsiz
CS11	46	E	CHP	Lise	Tezgahtar
CS12	46	E	CHP	İlkokul	Esnaf/rehberlik
CS13	48	E	AKP	İlkokul	İnşaatçı
CS14	53	E	AKP	İlkokul	Taksi şoförü
CS15	66	E	AKP	İlkokul	İnşaat işleri yapıyor
CS16	47	E	AKP	İlkokul	Marangoz
CS17	50	E	Belirtmedi	İlkokul	Emekli
CS18	38	E	Belirtmedi	İlkokul	Elektirikçi
CS19	43	E	MHP	İlkokul	İşletmeci (tekstil dükkânı)
CS2	26	E	HDP	Yüksek lisans	Öğrenci/Kamera Asistanlığı
CS20	39	E	HDP	Lisans	Esnaf
CS21	30	E	CHP	Yüksek lisans	Araştırma görevlisi
CS22	30	K	HDP	Yüksek lisans	Araştırma görevlisi
CS23	30	E	HDP	Lise	Grafik tasarım/Matbaacılık
CS24	50	K	CHP	Lise terk	Emekli/Tekstilde işçi
CS25	35	K	Belirtmedi	İlkokul	Tekstil işçisi
CS26	52	E	Belirtmedi	İlkokul	Esnaf
CS27	38	E	HDP	Lisans	Mühendis
CS28	42	K	HDP	Lisans	Muhasebeci
CS29	56	K	HDP	İlkokul terk	Ev hanımı
CS3	45	E	MHP	İlkokul terk	Turizmci
CS30	29	K	HDP	Lisans	Bankacı
CS31	56	K	HDP	İlkokul	Çalışmıyor
CS33	41	K	HDP	Lise	İşçi
CS4	51	K	CHP	Belirtmedi	Aşçı
CS5	30	E	MHP	Yüksek lisans	Araştırma görevlisi
CS6	30	E	AKP	Lisans	Turizm şirketinde çalışıyor

CS7	31	E	AKP	Lisans	Turizm sektöründe(garson)
CS8	41	K	CHP	Lisans terk	Deri tasarım
CS9	52	E	AKP	İlkokul	Mobilyacı
D1		K	Belirtmedi	Yüksek lisans	Eczacı
D2		K	AKP	İlkokul	
DN111		K	AKP	İlkokul	Emekli
DN118		K	AKP	İlkokul	Satış danışmanlığı (mobilya)
E15	28	E	AKP	Lise	Özel sektör
E3	26	E	TKP	Yüksek lisans	
E5	48	E	AKP	İlkokul	Tekstil-işçi
F1	32	E	AKP	Lisans	İnşaat mühendisi
F2	42	K	AKP	Lisans	Televizyon sektöründe
F3	34	E	Belirtmedi	Lisans	Devlet memuru
H5	26	E	AKP	Lise	Akademisyen
H7	56	E	AKP	Lisans	Emekli/Çalışıyor
MS1	60	E	HDP	Belirtmedi	Esnaf
MS10	24	E	AKP	Lisans	Yazılım mühendisi
MS11	28	E	AKP	Lisans	Belediye çalışanı
MS12	25	E	AKP	Lisans	Öğrenci
MS13	27	E	MHP	Lisans	Öğrenci/part-time çalışıyor
MS14	28	E	CHP	Lisans	Mali konularla ilgili bir pozisyonda çalışıyor
MS15	24	E	HDP	Lisans	Öğrenci/Özel ders veriyor
MS16	32	E	HDP	Yüksek Lisans	Öğrenci/Asistan
MS2	30	E	HDP	Lisans	Öğrenci/Pansiyon işletiyor
MS3	35	E	AKP	Lisans	Mühendis
MS4	21	E	MHP	Lisans	Öğrenci
MS5	70	E	HDP	Lise	Emekli
MS6	60	E	HDP	Lise	Küçük esnaf
MS7	32	E	Belirtmedi	Lisans	Serbest meslek
MS8	53	E	CHP	İlkokul	Firmada çalışıyor
MS9	23	E	Belirtmedi	Ön lisans	Öğrenci